

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kotilainen, Sofia

Title: Lokalsamhället och minnena av finska kriget. Det senare politiska utnyttjandet av erfarenheterna från krisåren

Year: 2010

Version:

Please cite the original version:

Kotilainen, S. (2010). Lokalsamhället och minnena av finska kriget. Det senare politiska utnyttjandet av erfarenheterna från krisåren. *Historisk Tidskrift för Finland*, 95(3/2010), 471–509. <https://journal.fi/htf/issue/view/3498/70>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Lokalsamhället och minnena av finska kriget

Det senare politiska utnyttjandet av erfarenheterna från krisåren

SOFIA KOTILAINEN

De strider vid Karstula och Lintulahti som blev avgörande för utgången av finska kriget utspelade sig i augusti 1808 i det som då utgjorde Saarijärvi socken. De överlägsna ryska styrkorna besegrade svenskarna, som leddes av Otto von Fieandt, och öppnade därmed vägen till Österbotten. Tvåhundra år senare väckte det ryska fortfarande diskussion i Saarijärvi. Där, såväl som på andra ställen i Finland, köpte ryska affärsmän markområden alldeles i närheten av telekommunikationsmaster. Frågan behandlades upprepade gånger i medierna särskilt i början av år 2009. Bl.a. tog en pensionerad brigadgeneral, bosatt i Saarijärvi, upp frågan om hur markköpen påverkar möjligheterna att garantera landets försörjningsberedskap i en eventuell krissituation. Enligt honom var ryssarnas markköp en säkerhetsrisk. En del invånare ansåg däremot att ryssarnas ankomst till trakten innebar en vitamininjektion för landsbygden och en väg till globalisering. I tidningen *Keskisuomalainen*s diskussionsspalt uttryckte sig signaturen "Pietari Suuri" ("Peter den store") så här: "Saarijärveläiset, kun kerran myytte maanne ja mantunne veli-venäläisille, vaihtakaa samalla kaupungin nimi Tsaarijärveksi."¹

Finska kriget var det sista kriget som direkt berörde nästan hela den finländska landsbygdsbefolkningen. Truppenheter från bägge sidor rörde sig bland civilbefolkningen, i deras gårdar och i byarna. De exceptionella förhål-

¹ *Keskisuomalainen* 25.11.2008. Övers. "Saarijärvibor, då ni en gång säljer gård och grund till ryssarna, byt samtidigt namn på staden till Tsaarijärvi".

landena under kriget påverkade därmed vardagslivet, medan man i inlandet under fredstid inte hade lika mycket kontakt med ryssarna. Dessutom blev Finland till följd av 1808–1809 års krig en del av det ryska kejsardömet. Därför erbjuder tidpunkten en intressant infallsvinkel då det gäller att undersöka hur fiendebilden av det ryska utformades under de följande århundradena. I den här uppsatsen undersöker jag hurdana uppfattningar invånarna på landsbygden i norra Mellersta Finland hade om ryssar och det ryska efter 1809.² Jag studerar särskilt hur man i den muntliga traditionen skildrade kriget och hur man senare i den lokala politiska och ideologiska verksamheten utnyttjade minnena från kriget. Dessutom tar jag upp orsakerna till att minnena av kriget levde så länge kvar i lokalsamhället: ännu på 1900-talet påverkade de landsbygdsbefolkningens uppfattning om det ryska.

Att ett samhälle vid sidan om all återuppbyggnad skulle behandla minnena av kriget var en del av den process som återgången till fred innebar. Så har det varit efter alla krig som berört finländarna.³ Det skedde såväl efter finska kriget som t.ex. efter andra världskriget naturligast genom att man muntligt berättade om händelserna i samband med kriget, kanske i form av anekdoter eller genom att minnas någon bekant sockenbos erfarenheter, snarare än att tala direkt om de egna, personliga upplevelserna. Dessutom kunde de som varit vid fronten under andra världskriget säkert efteråt identifiera sig med veteranerna från finska kriget. De hade läst *Fänrik Ståls sägner*, och de kunde fortfarande höra berättas om veteranernas liv. Men även om de bägge krigen ur ett finländskt perspektiv hade en del gemensamma drag, var ändå tiden och omgivningen en annan. Redan minnena från *ett* krig är, beroende på vilket perspektiv man tillämpar i sin forskning, mycket heterogena. Det framgår tydligt av det folkliga minnesmaterialet.

Framför allt den forskningsinriktning som kallas ny militärhistoria har strävat efter att lyfta fram dessa olika röster i stället för den nationella ”enda sanningen” som av tradition varit rådande inom historieforskningen.⁴ Redan

² Uppsatsen baserar sig på det föredrag jag höll under det VII Gustav Vasa-seminariet ”1809: Bakgrund, händelse, följder”. Seminariet ägde rum den 11–12 juni 2009 och arrangerades av Institutionen för historia och etnologi vid Jyväskylä universitet.

³ Petri Karonen, ’Johdanto: Kun rauha tuo omat ongelmansa’, Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, HArk 124 (Helsinki 2006), s. 12–18.

⁴ T.ex. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuk- sia talvi- ja jatkosodasta* (Helsinki – Jyväskylä 2006).

det faktum att krigshändelserna åren 1808–1809 till sin omfattning och sitt händelseförlopp var så olika i olika delar av landet gjorde att civilbefolkningen i lokalsamhällena upplevde kriget på mycket olika sätt, också om områdena geografiskt sett låg nära varandra. Om man vill komma åt krigets djupare effekter och mer långtgående konsekvenser för lokalsamhället räcker det inte heller med att enbart undersöka åren 1808–1809, utan det krävs ett bredare tidsperspektiv för att förklara den kontinuitet som utgörs av de uppfattningar om ryssar som uppstod i samband med kriget.⁵

Civilbefolkningens perspektiv och ”den vanliga människans” historia har särskilt i forskning om finska kriget hamnat i skuggan av de stora krigshjältarna och händelserna i världspolitiken.⁶ Jag undersöker såväl materiella som immateriella krigsminnen, t.ex. känslor, ljud och talesätt som kriget gav upphov till. Eftersom jag i uppsatsen fokuserar på krigets långvariga mentala och ideologiska följder är minnesmaterialet den viktigaste källan då det handlar om landsbygdsbefolkningens uppfattningar.⁷ Mitt material utgörs främst av det minnesmaterial om finska kriget som finns i Finska Litteratursällskapets folkminnesarkiv. Största delen av materialet har samlats in i ett sent skede, efter andra världskriget på 1940-, 1950- och 1960-talet. Enbart från Karstula finns det tiotal berättelser med anknytning till finska kriget. I den här uppsatsen behandlar jag i viss utsträckning också material från de närbelägna socknarna och byalagen, d.v.s. de som senare blev de självständiga socknarna Saarijärvi, Kyyjärvi, Kivijärvi och Viitasaari. Dessutom använder jag i någon mån de ortnamnssamlingar som finns i namnarkivet vid Forskningscentralen för de inhemska språken samt annat publicerat minnesmaterial. En del av det lokala material som betecknats som minnesmaterial från finska kriget kan ändå snarare dateras till klubbekriget eller stora ofreden. En del innehåller element antingen ur berättarens eller nedtecknarens egna upplevelser från

⁵ Se även Sofia Kotilainen, ’Namngivningspraxis och attityder: val av kungliga och kejserliga förnamn hos den finskspråkiga allmogen efter år 1809’. *Folkmålsstudier* 47, Språket i historien – historien i språket. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi (Helsingfors 2009), s. 27–44.

⁶ Bland undantagen kan nämnas Camilla Asplund Ingemark & Johanna Wassholm, *Historiska sägner om 1808–09 års krig* (Helsingfors 2009); Anders Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit* (Helsinki 2008[1988]).

⁷ I någon mån påverkades uppfattningarna om ryssarna förstås också av de stora materiella förlusterna under kriget. De skildrades t.ex. i de ansökningar om ersättning som gjordes efter kriget, men i den här studien har jag valt att inte göra någon noggrannare analys av dessa eller andra handlingar från tidsperioden.

första eller andra världskriget.⁸ Tidpunkten för upptecknandet påverkade också vad man berättade om kriget i och med att varje tid med sina tänkesätt lämnar spår i den muntliga traditionen.⁹

Största delen av berättarna och nedtecknarna i det material jag undersökt är män. Samtliga återger andra- eller tredjehandsinformation, som hade sitt ursprung hos äldre och i det skedet redan bortgångna ögonvittnen. Som källa berättar minnesmaterialet särskilt om folkets uppfattningar och känslor samt om de betydelser som människorna t.ex. tillskrev händelserna i anslutning till finska kriget. Den som berättar skildrar samtidigt hela lokalsamhällets gemensamma sätt att förhålla sig t.ex. till fienden. Därför ger den muntliga traditionen forskaren en stor mängd information, särskilt om berättarens sociala och kulturella omgivning. En enskild berättares minnen styrs i berättelsesituationen av hur man i hans eller hennes kultur haft för vana att berätta om krigsminnena och vilka av dem som lokalsamhället ansett vara så betydande att det funnits anledning att minnas dem mer än hundra år senare.¹⁰ Med tanke på minnets och minnandets politik¹¹ är det intressant att notera hur och varför man under vissa tider berättat vinklat och kanske också vilseledande om finska kriget, i enlighet med vad man då ansett var viktiga aspekter då man t.ex. talade om fienden.¹²

⁸ Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors, minnesmaterial om finska kriget i norra Mellersta Finland; Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn, Kannonkoski, Karstula, Kivijärvi, Perho. För mer om hur berättartraditionen kan komma att skildra senare krig, se Outi Lehtipuro, 'Historielliset tarinat', Irma-Riitta Järvinen & Seppo Knuutila (toim.), *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*, Tietolipas 90 (Helsinki 1982), s. 46.

⁹ Se även Maurice Halbwachs, *The Collective Memory* (New York 1980), s. 86.

¹⁰ Anne Ollila, 'Muistitieto historiantutkimuksen lähteenä', Totti Tuhkanen, Elisa Pispala & Keijo Virtanen (toim.), *Keskusteluja professorin kanssa*, Historian laitoksen julkaisuja N:o 28 (Turku 1993), s. 57; Alessandro Portelli, 'Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?', Outi Fingerroos et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Tietolipas 214 (Helsinki 2006), s. 55–56; Jan Vansina, *Oral Tradition as History* (London 1985), s. 100–108.

¹¹ Kia Lindroos & Kari Palonen, 'Aika politiikan kohteena', Kia Lindroos & Kari Palonen (toim.), *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teorisoitua* (Tampere 2000), s. 9–12; Tuija Parvikko, 'Aikalaisen arvostelu- ja muistin politiikka', *Kosmopolis* 32 (2002:3), s. 93–111; Tuija Parvikko, 'Arendt, Eichmann ja menneisyyspolitiikka', *Politiikka* 50 (2008:2), s. 115–127.

¹² Jorma Kalela, 'The Challenge of Oral History – the Need to Think Source Criticism', Anne Ollila (ed.), *Historical Perspectives on Memory*, Studia Historica 61 (Helsinki 1999), s. 139–142.

Striderna i Karstulatrakten och civilbefolkningens upplevelser

Striderna i Mellersta Finland sommaren 1808 blev avgörande för hela krigsutvecklingen.¹³ Främst två faktorer bidrog till detta: den svenska planen för försvaret av Finland, uppgjord på 1700-talet¹⁴, och det faktum att landsvägarna till Österbotten, vilka blev så viktiga för de ryska trupper som förföljde de svenska retirerande styrkorna, gick genom Mellersta Finland. T.ex. att Saarijärvi och Karstula låg vid landsvägen mellan Kuopio och Vasa samt Gamla-karleby ledde till att krigets avgörande strider skedde här. Dessutom lyckades ryssarna sommaren 1808 bättre än svenskarna organisera sitt underhåll och dra nytta av lokalbefolkningens resurser. I de norra delarna av Mellersta Finland berörde krigshändelserna särskilt Karstula, som var en kapellförsamling under Saarijärvi.¹⁵ Finland som helhet drabbades i mindre grad av finska kriget än av tidigare krig. I Vasa län pågick ändå strider i flera månader, och förstörelsen var ställvis omfattande. I Mellersta Finland led befolkningen i Keuru, Laukas och Saarijärvi (inklusive Karstula) mest av följderna av kriget, mycket p.g.a. närheten till de strategiskt viktiga landsvägarna.¹⁶

På vårvintern 1808 var målet för de ryska styrkor som nått fram till de mellersta delarna av Finland att skära av de svenska truppernas reträttväg i Österbotten. Innan de ryska trupper som avmarscherat från Kuopio mot

¹³ Om orsakerna till kriget 1808–1809, händelserna under kriget som helhet och särskilt i Karstulatrakten samt om Finlands anslutning till det ryska kejsardömet, se t.ex. Aulis J. Alanen, *Otto H. von Fieandtin sotapäiväkirja*, särtryck: HArk 54 (Helsinki 1953), s. 381–426; Max Engman, *Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809* (Stockholm 2009); Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006); Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2006* (Helsinki 2006[1995]), s. 15–31; Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke & Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809* (Helsinki 2008); Lauri Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', *Keski-Suomi* 12. Keski-Suomen Museoyhdistyksen julkaisuja 12 (Jyväskylä 1973), s. 7–82; Erkki K. Osmonsalo, *Suomen valloitus 1808* (Porvoo 1947); Erkki K. Osmonsalo & T. V. Viljanen, 'Suomen sota vv. 1808–1809', särtryck: *Suomen historian käsikirja* I (Porvoo 1949).

¹⁴ Då kriget bröt ut 1808 ansåg man att det mitt i vintern var omöjligt att sända nya trupper till fronten i Finland. Dessutom var Sverige inblandat i krig på annat håll. Den svenska armén drog sig därför tillbaka till Österbotten, därifrån man avsåg att efter vintern och efter att man fått eventuell förstärkning återerövra landet från ryssarna.

¹⁵ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 37–49, 94–101, 341–343; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 9–12.

¹⁶ Jussi Jääskeläinen, *Paikallisyhteisö sodan kurimuksessa. Venäläisten sotajoukkojen aiheuttamat sotavahingot Suomen sodan 1808–1809 aikana sotatoimien painopistealueilla*, licentiatavhandling i nordisk historia, Åbo Akademi 2007, s. 76, 79–81, 105.

Vasa nådde fram, hade de ryssar som förföljde den svenska huvudstyrkan hunnit tvinga Klingspor att retirera till Gamlakarleby. Efter att ha nåtts av denna information vände generallöjtnant N. A. Tutjko, som förde befalet över de ryska trupper som ryckt fram från Savolax, från Lintulahti i Karstula mot Gamlakarleby. För att trygga underhållslinjerna i de mellersta delarna av Finland flyttades en del av de ryska trupperna över till spaningsuppdrag till vägen mellan Rautalampi och Saarijärvi. Ett jägarregemente på ungefär 500 man fick i uppdrag att skydda magasinerna i Saarijärvitrakten. Häremellan hade Sandels, som befann sig i Savolax, upptäckt att vägen mellan Rautalampi och Saarijärvi erbjöd en möjlighet att falla ryssarna i ryggen och hota deras underhållslinjer. Han skickade trupper mot Mellersta Finland, men trots att anfallet lyckades blev de ändå tvungna att i början av sommaren dra sig tillbaka till Rautalampi.¹⁷

Den första juni begav sig major Otto von Fieandt tillsammans med sin specialtrupp (detachment) från Himango mot Perho och vägkorsningen i Lintulahti för att förstöra de ryska proviantförråd som fanns där. Färden företogs delvis genom ödemarken via Ylikannus, Toholampi, Lestijärvi och Kivijärvi. I enlighet med planerna lyckades von Fieandt med sina män och med hjälp av ungefär 130 bönder komma över ryssarnas förråd i Perho, och ägnade sig sedan med framgång åt gerillaverksamhet i trakterna kring Viitasaari och Perho. Där lyckades man komma över de ryska trossar som skickats från Saarijärvi mot Vasa. I början av juli ryckte de ryska trupperna i Saarijärvi, som nu fått betydande förstärkningar, mot Lintulahti, där avsikten var att de skulle möta de svenska trupper som fanns på platsen. Efter en strid den 3 juli drog sig de svenska trupperna tillbaka till Perho, där en ny strid utspelade sig den 11 juli. Ryssarnas framryckning i Perhotrakten upphörde ändå p.g.a. att huvudstyrkan led nederlag i slaget vid Lappo. Ryssarna retirerade mot Saarijärvi, och Lintulahti hamnade igen under von Fieandts kontroll. Man planerade att anfälla mot Saarijärvi tillsammans med Sandels, och von Fieandt ryckte därför fram till Karstula.¹⁸

¹⁷ Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 13–17; Lappalainen et al., *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 122–123; Osmonsalo & Viljanen, 'Suomen sota vv. 1808–1809', s. 716–718.

¹⁸ Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 17–20; Lappalainen et al., *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 123–129; Osmonsalo & Viljanen, 'Suomen sota vv. 1808–1809', s. 721–723, 726.

Att ta kontrollen över vägskalet i Lintulahti var viktigt för ryssarna eftersom det skulle göra det möjligt för dem att falla de svenska trupperna i ryggen. På så vis skulle de kunna besegra huvudstyrkan, som leddes av Klingspor. I vägen för ryssarna stod nu bara överstelöjtnant von Fieandt, som befann sig i Karstula, men hans styrkor kunde sist och slutligen inte stå emot det ryska anfallet. Svenskarnas förlust i Karstula den 21 augusti flyttade krigets tyngdpunkt till Österbotten, och Mellersta Finland blev igen ett genomfartsområde för det ryska underhållet.¹⁹ Under sommaren och hösten 1808 fick lokalbefolkningen uppleva effekterna av krigshandlingarna. De första ryska styrkorna nådde Saarijärvi redan den 22 mars, alltså ungefär en månad efter att kriget inletts. Civilbefolkningen blev tvungen att inkvartera dem och att utföra skjutstjänst. Någon direkt flyktväg orsakade den ryska närvaron inte, eftersom ryssarna inledningsvis inte betedde sig våldsamt. Klimatet försämrades emellertid då det började bli brist på mat. Tvångsuttaget av säd drev befolkningen till tiggeri. Då allmogen vägrade göra transportresor till Gam-lakarleby utsattes den för hårda påtryckningar från myndigheterna.²⁰

De ryska ockupanterna tog såväl proviant som djurfoder ur civilbefolkningens förråd, och dessutom måste invånarna utföra transporter och skjutsningar samt inkvarteringar. Tillgången till livsmedel i inlandet var redan begränsad p.g.a. flera nödår samt tvångsuttag och plundringar som trupperna gjort sig skyldiga till under framryckningen. Senast på hösten härjade farsoter bland hela den hungrande befolkningen. Trots att dödligheten var stor under krigsåren, var det bara få civila som dödades av fienden. Tyfus, rödsot och smittkoppor – alla farsoter, vars spridning bland civilbefolkningen underlätades av att det cirkulerade soldater i trakten²¹ – krävde ett stort antal offer från början av kriget. Kriget drabbade befolkningen nästan lika hårt som stora ofreden. Var femte invånare i Saarijärvi socken avled åren 1808–1809. T.ex. i Karstula kapellförsamling räckte det femton år innan man uppnådde samma invånarantal som före kriget, trots att nativiteten var hög på 1810-

¹⁹ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 145–146; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 23–27; Lappalainen et al., *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 197–198; Osmonsalo & Viljanen, 'Suomen sota vv. 1808–1809', s. 731–734.

²⁰ Reino Kallio, *Vänhan Saarijärven historia* (1972), s. 495–496.

²¹ Heikki S. Vuorinen, *Täuti(n)en historia* (Tampere 2002), s. 59–60.

talet.²² Under krigsåren var dödligheten i Mellersta Finland större än i landet i medeltal, men i t.ex. norra Mellersta Finland, i de församlingar som inte låg i närheten av landsvägen mellan Savolax och Österbotten, var dödligheten lägre än i Laukas, Saarijärvi och Karstula, som genomsjars av landsvägen. I Karstulatrakten utgjorde de obegravda kropparna av stupade i närheten av slagfälten och soldaternas inkvarteringsområden en grogrund för t.ex. rödsot och tyfus.²³

Krigsåren orsakade dessutom en betydande sänkning av förmögenhetsnivån bland lokalbefolkningen. Enligt de beräkningar som kyrkoherden i Saarijärvi lät göra år 1810 var 76 procent av alla hushåll antingen fattiga eller utfattiga. År 1805 hade bara åtta procent varit fattiga. På motsvarande sätt hade 92 procent av hushållen varit förmögna eller välbärgade enligt den lokala nivån före kriget. Efter kriget utgjorde dessa hushåll bara en fjärdedel. Kriget hade orsakat omfattande ekonomiska skador i socknen, men skadorna fördelade sig ojämnt beroende på vilka delar av socknen som fanns närmare slagfälten och de plundrande trupperna. I februari 1810 behandlade man på urtima ting i Saarijärvi befolkningens ansökningar om ersättning för skador, men bara en bråkdel, om ens det, av de utlovade ersättningarna beviljades.²⁴ Allt som allt var det inget under att minnena från de tunga åren länge levde kvar i framför allt Saarijärvibornas och Karstulabornas medvetanden.

Rädsla och andra känslor i minnena från kriget

Kejsar Alexander I hade i ett tidigt skede beslutat att man skulle undvika onödigt våld mot civilbefolkningen under erövringen av Finland. Invånarna informerades också under kriget om att de inte skulle behandlas illa, såvida de inte inledde gerillakrig mot ryssarna. P.g.a. negativa erfarenheter från tidigare

²² Jussi Jääskeläinen, 'Lokalsamhället i krigets malström. Krigsskador i Vasa län under 1808–09 års krig', *Finsk Tidskrift* (2008), s. 89–96; Kallio, *Vanhan Saarijärven historia*, s. 498–499, 506; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 31–48, 67–72; Heikki Roiko-Jokela, 'Isänmaan puolesta – karstulalaiset valtakunnanpolitiikan ja kriisien pyörteissä', Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Karstulan kirja* (Karstula 1998), s. 353–354, 356–357. Om prövningarna under stora ofreden se Kustaa H. J. Vilkkuna, *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavibasta*, HTutk 229 (Helsinki 2005).

²³ Erkki Laitinen, 'Keski-Suomen väestö', Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 1. Keski-Suomen vanhin historia* (Jyväskylä 1999), s. 159–162.

²⁴ Kallio, *Vanhan Saarijärven historia*, s. 507–511. Se även Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 233–234.

årtionden var det inte så lätt att lita på dessa löften.²⁵ En man från Karstula, född på 1890-talet, kunde på 1950-talet berätta följande om finska kriget:

Kertojan isän isän äiti oli kertonut että hän v. 1808 sotan aikana oli ollut lypsämässä lehmiiä Tynnörahon torpan navetassa. Oli sinne navettaan tullut seitsemen venäläistä sotamiestä. Emäntä oli pelästynyt ja meinasi lähteä pakoon, mutta venäläiset oli huutaneet että elä katala pelekeä ei myö mittään pahhaa tehä ja näyttivät maito pakkisa²⁶ ja viittoivat että saisivat maitoa niihin ja sitten sano yksi joka osasi suomea huonosti, oli sanonut että tämän tien varrella lähellä maantietä myö pantiin kivväärit kuhilaasee yhtee, ja ne saatten ottaa palakaksenne sieltä kun saatiin maitoa. Kun sota oli ohi ja mentiin niitä katsomaan ei niitä ollut siellä.²⁷

Husmor på torpet Tynnöraho klarade sig undan med blotta förskräckelsen, men alla hade inte samma tur. Vice häradshövdingen Viktor Emanuel Waldén²⁸, född i Karstula 1799 och son till kaplanen Emanuel Waldén²⁹ och dennes hustru Beata Catharina Streng, har berättat så här om krigsminnena från barndomen efter att familjen hade flytt från prästgården till Mattilas (Matilainens) hus som stod avlägset på stranden till sjön Pääjärvi i Karstula:

Vietettyämme sillä tavoin kymmenen viikkoa, jolla aikaa ei mitään jumalanpalvelusta seurakunnassa pidetty, muutimme jälleen kirkonkylään, jonne muutkin asukkaat toinen toisensa jälkeen palasivat. Kodissamme olivat ikkunat rikkiammutut ja kuulia seinissä ja laatioilla olkia ainakin kyynärän vahvuudelta. Niitä siivottaessa oli löytynyt sormia, varpaita ja hyytynyttä verta, sillä talo oli ollut sotalasarettina. [...] Talvella majoitettiin meille kaksi kasakkaa, joiden toimensa oli kuljettaa käskykirjeitä milloin Kalmariin milloin Möttölään, sillä kylässä ei siihen aikaan nähty yhtään hevosta. Isällä tosin oli kaksikin

²⁵ Teppo Vihola, 'Sodan vaikutukset siviiliväestöön', Jouko Aroaho & Marianna Falkenberg (toim.), *Täss' Savon joukko tappeli. Suomen sota Savossa 1808* (Kuopio 2008), s. 107–108; Vilkuna, *Viba*.

²⁶ I det här minnesmaterialet ingår element från tiden för andra världskriget.

²⁷ Rautiainen, Albert 2642. 1953, Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "Berättarens farfars mor hade berättat att hon år 1808 under kriget hade mjölkat kor i det fähus som hörde till torpet Tynnöraho. Sju ryska soldater hade kommit in i fähuset. Husmor hade blivit rädd och tänkt fly, men ryssarna hade ropat att vi vill inget illa och visat sina mjölkbackar och visat att de ville ha mjölk och sedan sade en, som kunde dålig finska, att vid den här vägen nära landsvägen satte vi ihop gevären som en skyl. Eftersom ni gav oss mjölk får ni ta dem som belöning. Då kriget var över och vi gick för att titta efter dem fanns de inte där."

²⁸ Helsingfors universitets studentmatrikel 1640–1852, www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikeli, 4.7.2009.

²⁹ Emanuel Waldén var kyrkoherde i Laukas på 1830-talet. Helsingfors universitets studentmatrikel 1640–1852, www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikeli, 4.7.2009.

hevosta, mutta niitä pidettiin piilossa navetan nurkassa. Kasakat kyllä tiesivät sen, mutta väittivät, ettei papilla ollut hevosia, kun niitä usein käytiin vaatimassa. Kuriirit ja upseerit saivat kulkea jalan. Eränä iltana 1809 vuoden alussa tuli muuan venäläinen upseeri ja aseiltaan uhittellen vaati hevosta, jota hän kuitenkin ei saanut, kun kasakat vakuuttivat, ettei hevosia ollut. Seuraus tästä pelotuksesta oli, että äitini kuoli jättäen jälkeensä muutaman vuorokauden ikäisen lapsen.³⁰

Att hota med våld och sprida skräck bland lokalbefolkningen var av tradition inte främmande heller för den svenska armén. T.ex. under de första åren av stora nordiska kriget hade de svenska truppernas vistelse i Polen fått lokalbefolkningen att ge sig in i ett envist gerillakrig mot ockupanterna. ”Instruktionerna från det svenska högkvarteret dånade ut att missdådare skulle avrättas på halva bevis ’så att fruktan kommer och att de måste veta, om man begynner med dem, så skonas intet barnet i vaggan’.”³¹ Under finska kriget hade civilbefolkningen inte alltid möjlighet att fly. T.ex. för dem som var höggravida eller nyss hade fött barn var det allt för tungt att gömma sig i skogen långt ifrån bebyggelsen. Därför berättas det i allmänhet att de fann sig i sitt öde eller gömde sig i närheten av något boningshus:

Suomen sotan 1808 aikana oli tullut venäläisiä sotilaita Sapr-ahon talloon Karstulan Vastingin kylässä. Sapr-ahon emäntä oli juuri saanut lapsia, kun oli siitä tullut tieto että venäläisiä sotilaita on liikkeessä ja talon väki oli lähtenyt piiloon metsään ja oisivat emännän vieneet mutta emäntä ei kyvennyt ja sano, että kyllä hänet Jumala varjeele ja jäi lapsen kansa kamariin. Samana päivänä tuli venäläisiä sotilaita pihalle jotka kiroili. Sen jälkeen tuli sotilaat tuppaan ja menivät kamariin kiroillen ja uhkasivat tappa emännän ja lapsen. Yksi miehistä sano joka hyvin osas suomea että katotaan onko se poika vai tyttö-

³⁰ [Viktor Waldén], ’Pappisperhe sodan jaloissa. Muistelmia 1808 v:n sodan ajoilta’, *Kyläkirjaston kuvalehti*, B-sarja 1901:2, s. 16–17. Övers. ”Efter att ha tillbringat tio veckor där, under vilken tid det inte hållits någon gudstjänst i församlingen, flyttade vi tillbaka till kyrkbyn, dit också de andra invånarna återvände, en efter en. Hemma var fönstren sönderskjutna, det fanns kulor i väggarna, och på golvet låg det åtminstone en aln med halm. Då halmen städades undan hittades fingrar, tår och levrat blod, eftersom huset hade fungerat som militärlasarett. [---] På vintern inkvarterades hos oss två kosacker, som hade i uppgift att transportera påbud, ibland till Kalmar, ibland till Möttölä, eftersom det inte fanns några hästar i byn. Far hade visserligen två hästar, men de hölls gömda i en vrå av fåhuset. Kosackerna visste det nog, men påstod att prästen inte hade några hästar alltid då någon frågade efter dem. Kurirerna och officerarna fick gå till fots. En kväll i början av år 1809 kom en rysk officer och hotade med vapen och krävde att få en häst. Han fick ingen, då kosackerna intygade att det inte fanns några hästar. Resultatet av den här skrämmande incidenten var att min mor dog och lämnade efter sig ett barn som var några dygn gammalt.

³¹ Peter Englund, *Poltava. Berättelsen om en armés undergång* (Stockholm 1988), s. 32.

lapsi. Kun venäläiset näki että se on poikalapsi sano ne ei tapeta, siitähän tulloo sotamies ja näin jätti venäläiset emännän ja lapsen rauhaan. Ja sen jälkeen söi venäläiset viilliä ja sen jälkeen lähtivät talosta pois.³²

I de lokala berättelserna om kriget upprepas skildringar av hur fienden ville spara livet åtminstone på de gossebarn som hittades.

Enligt berättelserna var alltså inte alla ryska soldater våldsamma mot civilbefolkningen, även om de var fruktade. En viktig orsak var att Ryssland redan från början av kriget försökte tillämpa en systematisk pacificeringspolitik i de ockuperade områdena. Med tanke på underhållet var det särskilt viktigt att ha en fungerande relation till befolkningen. Den ryska krigsledningen var också rädd att bönderna skulle göra uppror.³³ En del ryska soldater anpassade sig väl till förhållandena i inlandet:

Suomen sotan v. 1808 aikana oli venäläisten armeijasta karannut kaksi miestä ja ne oli tulleet Karstulan Vastingin Isonkylän Ruuskan ja Jäsperin ja Ruohtilan taloon ja olivat näissä taloissa työssä ruokapalkalla ja toisen venäläisen miehen nimi oli Reetriikki. [---] Miehet olivat hyviä tekemään työtä ja olivat vuoronperään edellä mainituissa taloissa, ja osasivat hyvin puhua suomea.³⁴

Det framgår inte om de kunde finska redan då de kom till Karstula. På motsvarande sätt berättas det så här:

³² Rautiainen, Albert 2521. 1952. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "Under finska kriget 1808 hade det kommit ryska soldater till Sapra-ahos hus i byn Vastinki i Karstula. Husmor hade nyss fött barn, då man fick höra att de ryska soldaterna var i farten. Husfolket hade gömt sig i skogen och skulle också ha tagit med sig husmor men hon kunde inte och sade att Gud nog beskyddar henne och blev kvar i kammaren tillsammans med barnet. Samma dag kom det ryska soldater till gården och svor. Sedan kom soldaterna in i stugan och gick in i kammaren och svor och hotade att döda husmor och barnet. En av männen som talade bra finska sade att låt oss se om det är en pojke eller en flicka. Då ryssarna såg att det var ett gossebarn sade de att det inte skulle dödas, han skall ju bli soldat, och lämnade sedan husmor och barnet i fred. Sedan åt ryssarna fil och lämnade huset."

³³ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 216–217; Lappalainen et al., *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 73–75.

³⁴ Rautiainen, Albert 2526. 1952. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "Under finska kriget år 1808 hade två män flytt från den ryska armén och kommit till Ruuskas, Jäsperis och Ruohtilas hus i Vastingin Isokylä i Karstula. De arbetade i de här gårdarna mot brödfödan och den ena ryssen hette Reetriikki. [---] Männerna var bra på att arbeta och arbetade turvis i de tidigare nämnda gårdarna, och talade bra finska."

Suomen sotan v. 1808 aikana oli venäläisten Lastovin armeijasta karannut mies ja mies oli pyytänyt jättä Karstulan Kiminkin kylän talloon työhön että saisi ruokaa samalla lailla kuin talon väki. Isäntä suostu karkuvenäläisen ottamaan taloon työhön ruokaa vastaan. Karkuvenäläinen osasi puhua suomea. Kun venäläinen oli ollut noin vuoten verran talossa, tuli isännälle ja venäläiselle riita palkan päältä. Venäläinen oisi vaatinut sen aijan rengin palkan ja isäntä taas piti kiini sopimuksestaan kun oli ottanut miehen ruokaa vastaan työhön. Kun ei tullut sovintoa isännälle ja venäläiselle, sano isäntä että kyllä minä keinon tietän että otatko isoja palkkoja ja isäntä meni Saarijärvelle ja ilmoitti nimismiehelle. Sillon tuli nimismiehen käskystä miehet jotka vangitti venäläisen karkurin. Sitten venäläinen itki ja sano että oisin tässä talossa ollut ilma palkata kuolemaan asti. Ja kun minut viijään sinne kot moaha, nii se on verinen paita mikä minulle ensi annetaa ja en tiije mite minu lopuks käy. Talon emäntä anto uutet alusvaatteet venäläiselle enne sen lähtöä. Ja mies vietiin eikä siitä sen jälkeen mittään kuulunut.³⁵

Slutet på denna berättelse, som nedtecknats på 1950-talet, påminner till sitt innehåll om en lokal historia som handlar om hur några ryska krigsfångar, som under andra världskriget arbetat på den finländska landsbygden, skickades tillbaka till Sovjetunionen. Också dessa var mycket osäkra om sitt öde. Även i det här fallet är det möjligt att uppgifterna från början av 1800-talet har blandats med senare berättelser.

Att sätta sig upp mot ryssarna ledde emellertid till bestraffningar. I en berättelse sägs det så här:

1808–09 vuoden sodan aikana tulivat ryssät Karstulan kirkolle, missä päällikkö majottui Ruukkilan³⁶ taloon. Ryssillä oli suuri 'rahalaukku', minkä talon silloinen isäntä 'vanha Ruukki-vainaja' sai kerran salaa 'kähvellettyä' – ja pudotti sen syvään kaivoon, ottaakseen sen sieltä jälleen ylös ryssien poistuttua. Ryssät alkoivat epäillä isäntää rahalaukun varkaaksi ja koettivat pakoittamalla saada häntä tunnustamaan sekä ilmaisemaan mihin hän oli sen

³⁵ Rautiainen, Albert 2525. 1952. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Under finska kriget år 1808 hade det rymt en man från Lastovs armé och mannen hade bett att få stanna och arbeta i en gård i Kiminki by i Karstula mot att han skulle få mat på samma sätt som husfolket. Husbonden gick med på att låta mannen arbeta mot brödfödan. Den förrymde ryssen kunde finska. När ryssen hade varit på gården i ungefär ett år, uppstod det ett gräl mellan husbonden och ryssen om lönen. Ryssen ville ha samma lön som en dräng hade fått för ett års arbete, medan husbonden höll fast vid överenskommelsen om att ryssen skulle få mat i utbyte mot arbete. Då de inte kunde komma överens sade husbonden att nog vet jag ett sätt om du vill ha större lön, och han gick till Saarijärvi och anmälde för länsman. På länsmans order kom sedan män som tog den ryske rymlingen till fånga. Då grät ryssen och sade att han skulle stanna på gården och arbeta utan lön resten av livet. Och när jag förs bort, får jag först en blodig skjorta, och jag vet inte hur det sedan går med mig. Husmor gav ryssen nya underkläder innan han gav sig av. Och mannen fördes bort och hördes inte av mer.”

³⁶ Gården Kruukkila i Karstula kyrkby. De som bodde där hette Krook.

kätkenyt; vaan vaikka he koettivat parastaan, niin isäntä kielsi siitä mitään tietävnsä. Viimein keksi joku ryssä mielestään tehokkaan keinon; pakoitettiin isäntä syömään ryssäin suoltenläpikäynyttä. Mutta sekään ei auttanut. Sanotaan isännän tämän oudon aterian aikana vaan sanoneen: 'Kun ois maitoa.' Rahalaukku pysyi kaivossa siksi, kunnes ryssät lähtivät talosta, ja Ruukkilan talo tuli sen jälkeen peräti rikkaaksi.³⁷

Enligt en berättelse som härstammar från slutet av 1800-talet plågades sockenborna inte bara av skräck utan också av hunger under krigsåren: "Ruoka-aine ja suolat puuttui niin, että kalakorvon laudat kaivettiin että saatiin suoloja keittoon".³⁸ Berättaren var själv inte ens tio år gammal vid tiden för finska kriget och hade alltså senare också upplevt nödåren på 1860-talet. Hon berättade också så här:

sodan jälkeen tuli sitte hyvää. Kivijärven pappi tuli Huopanan kautta Viitasaaren Virolaan, sitte oli sanonut emännälle että antakaa ruokaa. Emännällä ei ollut mitään syömäneuvoa, mutta pellolla oli ohranikuli. Hän kuivasi niitä ja teki niistä puuroa. Emäntä oli sitte valittanut ettei ollut puuron sekaan suoloja mutta pappi oli sanonut että nälkä on ruuan suola. Voissa oli kuitenkin ollut sen verran suolaa että saatiin puuron silmään.³⁹

Under finska kriget blev saltet rent av en viktig strategisk produkt, eftersom det var nödvändigt för konserveringen av kött och fisk. Under kriget började

³⁷ Leppänen, Jalmari KRK 183: 153. 1935. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "Under kriget 1808–1809 kom ryssarna till Karstula kyrka, där befälhavaren inkvarterade sig i Ruukkilas gård. Ryssen hade en stor 'pengväska' som gårdens dåvarande husbonde 'gamle Ruukki' en gång lyckades komma över i smyg. Han sänkte ned den i en djup brunn, för att ta upp den då ryssarna gett sig i väg. Ryssarna började misstänka att husbonden stulit väskan och försökte tvinga honom att erkänna och avslöja var han gömt den; men trots att de gjorde sitt bästa, vägrade husbonden medge att han visste något om saken. Till slut kom en av ryssarna på ett sätt som han trodde skulle vara effektivt: de tvingade husbonden att äta av ryssarnas avföring. Men inte heller det hjälpte. Det sägs att husbonden efter den märkliga måltiden skall ha sagt: 'Bara man hade mjölk'. Pengväskan blev kvar i brunnen tills ryssarna gav sig av, och gården Ruukkila blev sedan rätt så förmögen."

³⁸ Kivijärvi. Jalkanen, K. 381. 1890. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "Det var så stor brist på livsmedel och salt att man grävde mellan bräderna i fisksån för att få salt till soppan."

³⁹ Kivijärvi. Jalkanen, K. 382. 1890. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "efter kriget blev det sedan bra. Prästen i Kivijärvi kom via Huopana till Virola i Viitasaari, och bad då husmor om mat. Husmor hade inget att bjuda på, men på åkern fanns en kornskyl. Hon torkade kornet och kokade gröt på det. Husmor hade sedan beklagat sig över att hon inte hade salt till gröten, men prästen hade sagt att hungern är födans salt. I smöret fanns det ändå så mycket salt att man kunde lägga ett öga i gröten."

man också oroa sig för att det skulle uppstå brist på salt eftersom det importerades till Sverige från utlandet, men trots att reserverna krympte uppstod aldrig någon allvarlig brist. Det hade kunnat gå annorlunda om kriget hade fortsatt i Finland också 1809.⁴⁰

Enligt de samtida skildringarna från kriget hände det att ryssarna gjorde sig skyldiga också till grovt våld gentemot de civila⁴¹, även om man i huvudsak försökte behandla civilbefolkningen human. Enligt senare nedtecknade minnesuppgifter var ryssarna sällan farliga, men sannolikt hade ögonvittnesskildringarna av våldet redan fallit i glömska under generationernas gång. Enligt uppgifterna riktade sig de största illdåden mot de civilas egendom. I minnesmaterialet om finska kriget talar man egentligen inte om något hat mot fienden. Där framkommer snarast rädsla och skräck, då man förväntade sig att möta ryssen i sin hemtrakt. En del av de här förväntningarna bottnade säkert i upplevelserna från stora ofreden.

Immateriella och materiella minnen från kriget

Kriget lämnade spår i civilbefolkningens omgivning på många sätt som enbart bevarats i den muntliga traditionen, som t.ex. i följande skildring av en kyrkfärd som företogs av invånarna i Oinoskylä i Karstula:

Elokuun 21 päivä v. 1808. Oli rukouspäivä. Takkalan vanhapiika Briitta, Oinolan Isto emäntineen ja pari muuta naista olivat päättäneet lähteä kello kolmen tienoilla kuulemaan Karstulan hyvää pappia Waldénia. Päivä hämärti, ilma oli kirkas ja tyyni. Alkaa kuulua ukosen tapaista jyrinää. Priitta katselee valkenevaa tyyntä taivasta se on selkeä. Pijan saapuu muutkin kirkkoon aikovat Takkalaan, täällä sovitaan, että lähetään Kivijärven kirkkoon. Matka kummallenkin kirkolle on sama seitsemen Ruotsinvirstaa, oikoteitä. Metsäpolkuja ja järviä, joissa Oinosilla⁴² oli yhteiset kirkkovenneet ja venelaot. [...] Kivijärven kirkkoon kuulu selvästi yhtämittanen tykkien jyrinä ukosilman tavon. Kansa ol levotonta. Pappi sanoo kirkkoväelle: ne tekee siellä työtään, tehdään myö täällä. Papin saarna on lyhyt, jota kukaan kirkossa olija tuskin kuuntelee. Sillä monen äidin poika ja monen vaimon mies on Karstulassa.⁴³

⁴⁰ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 132–133.

⁴¹ Se Asplund Ingemark & Wassholm, *Historiska sägner om 1808–09 års krig*, s. 85–95; [Waldén], 'Pappisperhe sodan jaloissa', s. 16–17.

⁴² Syftar på invånarna i "Oinoskylä", alltså de som bodde i Kivijärvenkylä i Karstula.

⁴³ Takkala, Oskari PK 15: 2666. 1938. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. "Den 21 augusti 1808. Det var böndag. Briitta, som var gammelpiga från Takkala, Isto från Oinola med hustru och ett par andra kvinnor hade bestämt sig för att vid tre tiden ge sig av för att lyssna på den gode prästen Waldén i Karstula. Det grydde, vädret var klart och stilla. Man började höra ett muller som påminde om åska. Priitta tittar på den ljusnande

Den sista meningen i berättelsen, som nedtecknades på 1930-talet, är intressant. Den förenar nämligen en samtida skildring, som i övrigt ger ett genuint intryck, med stämningarna under 1918 års krig. År 1918 deltog fler män från Kivijärvi i striderna än år 1808.⁴⁴

Under ett krig färgas det bekanta ljudlandskapet inte enbart av de ljud som uppstår under ett slag, utan också av många andra ljud som skärper sinena.⁴⁵ De ryssar som man mötte i hemtrakten lät annorlunda redan genom att de talade sitt eget språk. Men som t.ex. berättelsen från gården Sapro-aho visade, kunde en del av de ryska soldaterna finska. Dessutom hade officerarna ofta en tolk med sig.⁴⁶ Å andra sidan var det bäst att hålla tyst när fienden närmade sig. T.ex. försökte man tvinga de djur man tagit med sig på flykten att vara tysta så att de inte skulle avslöja gömstället.⁴⁷

I några ortnamn i Karstula med omnejd har det bevarats en del språkliga spår från finska kriget. T.ex. under striderna vid Lintulahti flydde många familjer ut i ödemarken. Senare ristade man in följande text i en tallstam: ”Täsä on oltu venäläisiä paosa w. 1808.” (”Här gömde man sig undan ryssarna år 1808”). I samma trakt gömde sig 18 familjer, av rädsla för ryska soldater och plundringar. Tallen började senare kallas ”Pakopetäjä” (”Flyktfuran”).⁴⁸ En skogsholme i Perho vid Kokkoneva kallades Koleraholmen, eftersom det

lugna himlen, den är klar. Snart kommer också andra kyrkbesökare till Takkala och man kommer överens om att bege sig till Kivijärvi kyrka. Det är lika långt till båda kyrkorna, sju gamla mil, genvägen. Skogsstigar och sjöar, där Oinoskyläborna hade gemensamma kyrkbåtar och båthus. [...] Till Kivijärvi kyrka hördes klart ett ihållande kanonmuller som lät som åska. Folket var oroligt. Prästen sade till kyrkfolket: de gör sitt arbete där, låt oss göra vårt här. Prästens predikan var kort, och det var knappast någon i kyrkan som lyssnade. Mången mor hade sin son och mången hustru sin make i Karstula.”

⁴⁴ Sofia Kotilainen, *Kivisiltä rannoilta Suomelan suojiin. Kivijärven Lotta Svärd-paikallisosaston jäsenet ja heidän lottaidentiteettinsä*. Avhandling pro gradu i Finlands historia, Jyväskylä universitet, Institutionen för historia och etnologi 2004, s. 41.

⁴⁵ Om ljudlandskapet vid tiden för finska kriget och de senare metoderna för att spara det i norra Mellersta Finland, se även Kotilainen, 'Sodan äänet ja niiden jälkikaiku siviiliväestön mielissä: Kuinka tulkita 1900-luvulla tallennettua muistitietoaineistoa Suomen sodan kokemuksista', *HAik* 108 (2010), s. 304–315.

⁴⁶ [Waldén], 'Pappisperhe sodan jaloissa', s. 17.

⁴⁷ Karstula. Takkala, Ilmari, a) 10. 1951. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors.

⁴⁸ Kallio, *Vanhan Saarijärven historia*, s. 505, 507–511; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 75–76.

sägs att man där begravt människor som dött i kolera under finska kriget.⁴⁹ Visserligen härjade de stora koleraepidemierna (d.v.s. kolera i den form vi i början av 2000-talet känner den) först på 1830–1850-talet, så den här uppgiften kan vara av lite senare datum.⁵⁰ Luksansuonsaari (kallas också Lehminevansaari) som finns i Vahanka by i Karstula förknippas med en minnesuppgift, enligt vilken människor skulle ha gömt sig där under finska kriget. De kor man tagit med sig band man fast med björkrisband i träden och satte band kring mularna så att korna inte skulle råma.⁵¹

Ett annat ortnamn som har att göra med djur skildrar händelserna under kriget:

Suomen sotan aikana v. 1808 kun oli Karstulan taistelu. Oli sotamies Siikki eversti v. Fieandtin joukoista joka ui Päälimen järven poikki vaikka venäläiset ampu sitä kohtin nii se sukelti ettei venäläiset osanneet ampua. Sitten tuli Siikki Heinämäkkeen. Kerrotaan, että Karstulan taistelun jälkeen, oli eräs venäläinen upseeri tullut Heinämäen taloon sotamiehen saattamana, tarkoituksella ottaa talosta elukoita sotaväen tarpeisiin. Kun upseeri seuralaisineen oli mennyt sisälle tupaan, Siik oli ottanut upseerin valkoisen ratsun, oriin, ja lähtenyt ajamaan läheiseen metsään, ennen kuin kukaan huomasi tekoa. Siik oli kierrellyt metsiä, peittäen siten jälkensä, Vastingin Paja-ahon ja Kulkka-ahon välillä olevaan synkkään korpeen ja sitonut siellä oriin kiinni suureen näreeseen. Hevosta ei Siik uskaltanut liikutella korvesta mihinkään, vaan oli joutunut sen sinne tappamaan. Korpi sai tästä tapauksesta nimen Orikorpi. Ja jossa on nykyään [1950-luvulla] Orikorven kytö.⁵²

⁴⁹ Perho, Korhonen 1968, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

⁵⁰ Vuorinen, *Tauti(n)en historia*, s. 25, 66, 122–125.

⁵¹ Karstula. Stenvall 1978, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

⁵² Karstula. Takkala, Ilmari. a) 9. 1951. Rautiainen, Albert 2647. 1953. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. För en annan version av uppkomsten till namnet Orikorpi se Kotilainen, 'Sodan äänet ja niiden jälkikaiku siviiliväestön mielissä'. Övers. "Under kriget år 1808, vid tiden för slaget i Karstula. Soldat Siikki [Siik] från överste von Fieandts trupper simmade tvärs över sjön Päällin trots att ryssarna sköt mot honom. Han dök så att de inte kunde skjuta. Sedan kom Siikki till Heinämäki. Det sägs att efter slaget vid Karstula hade en rysk officerare kommit tillsammans med en soldat till Heinämäki gård, i avsikt att ta ut djur för arméns behov. Då officeren och hans sällskap gått in i huset, hade Siik tagit officerens vita häst, en hingst, och försvunnit in i skogen innan någon hann upptäcka vad han gjort. Siik hade ridit runt i skogen för att täcka sina spår. Han red till ett dystert kärr som fanns mellan Paja-aho och Kulkka-aho i Vastinki. Där band han fast hingsten i en stor gran. Siik vågade inte föra bort hästen från kärret, utan han hade blivit tvungen att döda den där. Kärret började därför kallas Orikorpi (Hingstkärret). Och där finns nu [på 1950-talet] Orikorpi svedjeland."

I Karstula och de närbelägna socknarna finns också några ortnamn som hänvisar till det ryska och som så vitt man vet härstammar från tiden för finska kriget. I övrigt har man i trakten inte haft mycket att göra med ryssar i fredstid. I början av 1900-talet talade man i vardagligt tal om ”ryssät”, och ”ryssä” kallades också de gårdfarihandlare från Vitahavskarelen som rörde sig i de norra delarna av Mellersta Finland.⁵³

I viken Lahdenperä i Kivijärvi nära Mustansaari ligger Venäläissaari (Ryssholmen). Namnet härstammar antagligen från tiden för finska kriget. I en berättelse sägs det så här: ”ryssiä ol liikunna teälläpäj joskus soa’ aekana, kyllä siitä oh hirveäm pitkä aeka, minä en sitä okeen tiijä, miten kaovan siitä on.”⁵⁴ En del av berättelserna om ortnamnen är av ännu äldre datum. T.ex. Halkosaari är en liten holme i Kivijärvi i byn Kuivaniemi. Berättelsen berättar att invånarna i Purala under stora ofreden skulle ha dödat några ryssar som slagit läger på holmen och begravt dem där. ”Sinne or ryssiä hauvattu, siinä näky heleposti syvennykset, mutta siihe’ on kasvanu suuria pettäitä.”⁵⁵

Enligt de ortnamnsuppgifter som samlades in på 1950-talet kallade man då ett ungefär trettio år gammalt hus som låg nära vallarna från år 1808 för Vallila. På motsvarande sätt kallades en väg som byggts av ryssarna för Vallitie (Vallvägen), och ibland också för Ryssvägen.⁵⁶ Uppgiften är i övrigt korrekt, men vallarna byggdes inte år 1808, utan först under första världskriget. Vägnamnets ursprung har åtminstone för informanten i fråga glömts bort bara 40 år senare. Åtminstone den samtida Ukko Karstu kände väl till namnet Ryssvägens ursprung, vägen fungerade som underhållsväg och ledde till löpgravarna i en skog som hörde till hans hemgård Kruukkila.⁵⁷ Spår från kejsartiden ses också i att ett hus som byggdes i Rantakylä i Karstula kallades

⁵³ Kannonkoski, Ruhanen 1968–1969, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

⁵⁴ Kivijärvi, Lehmus 1959, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn. Övers. ”Här fanns ryssar någon gång under kriget, det är mycket länge sedan, jag vet inte riktigt hur länge sedan.”

⁵⁵ Kivijärvi, Mäkelä 1962, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn. Övers. ”Där ligger ryssar begravda, man såg tydligt fördjupningarna, men det har vuxit upp stora tallar där.”

⁵⁶ Karstula, Kokki 1955, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

⁵⁷ Ukko Karstu, ’Muistelmia 73 vuoden takaa’, *Karstulan Seudun Joulu* 1988, s. 20.

Pietari. Huset låg ju vid ett kärr (*neva*), precis som S:t Petersburg (som ligger vid Nevan).⁵⁸

En del ortnamn har en ännu mer omfattande historia. T.ex. är torpet Rummakko, som hörde till Takkala gård i Oinoskylä i Karstula förknippat med ett minne från kriget 1808, och det samma gäller ”Ryssänlaakso” (”Ryssdalen”), som låg nära gården Kajuutti.⁵⁹ Berättelsen lyder i sin helhet så här:

Kertojan isä suutari Matti Kemppainen oli kertonut, että Matti Oinonen eli Haapa-Matti oli hällen kertonut että hän oli silloin 10 vuoden vanha poika kuin Karstulan taistelu elokuun 21. päivä riehui v. 1808. Matti Oinonen oli sanonut istuneensa Rummakon torpan tuvan kynnyksellä. Ja ampuminen oli ollut niin kovaa, että se kivi joka oli kynnyksen alla oli hyppinyt siitä tärinästä. Rummakon vanhalla pojalla oli ollut huoneessa lootun rahoja se peräseinän puoli latottu rinnakkain. Vanhapoika oli ottanut ne rahat ja oli lähtenyt menemään mehtään länttä kohti ja kätki rahat sinne ja samana päivänä oli Rummakon vanhapoika kuollut. Ja sen jälkeen ei ole tietty mihin hän rahat kätki. Oli päivä kulunut vähän illemmalle. Oli Rummakon torpan seinustalla maannut iso salvusika joka oli itseään paistattanut auringolla. Silloin oli tullut iso sakki ryssiä siihen Rummakon pihhaan. Kun ne näki sijan seinustalla makkoova, niin kolme miestä pisti sikkoo pistimellä että veri rätkähti kolomannelle seinähirrelle. Ja ne nosti sija ylös ja vei sen pistimien varassa Kajuutin Alatalon tien varteen, jossa on tasanen laakso. Ja tekivät nuotion ja ottivat sijalta suolet pois ja paistovat siinä nuotiolla. Ja rupesivat syömään. Matti Oinonen oli lähtenyt ryssijen peräään aina sinne nuotiolle asti. Kun ryssät rupesi syömää ja näkivät sen pikkupoijan Matti Oinosen oli sanoneet tule suimima tule suimima. Kun ei poika tullut pakotti ne tulemaan, ja piti suimia.⁶⁰

⁵⁸ Karstula, Kokki 1955, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

⁵⁹ Karstula, Rautiainen 1952, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

⁶⁰ Rautiainen, Albert TK 85: 49. 1961. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Berättarens far, skomakaren Matti Kemppainen, hade berättat att Matti Oinonen, d.v.s. Haapa-Matti, hade berättat för honom att han var tio år gammal då slaget vid Karstula ägde rum den 21 augusti år 1808. Matti Oinonen hade sagt att han satt sig ned på tröskeln till torpet Rummakko. Skjutandet hade varit så hårt, att skallingarna fått stenen som låg under tröskeln att hoppa. Ungkarlen på Rummakko hade plåtar [pengar] som stod radade bredvid varandra vid den bakre väggen av rummet. Ungkarlen hade tagit pengarna och gett sig av västerut i skogen och gömt pengarna där. Samma dag hade han dött. Och efter det vet ingen var pengarna är gömda. Det hade börjat bli kväll. Vid torpväggen hade det legat ett stort kastrerat svin och lapat sol. Då kom det in ett stort gäng ryssar på gården. Då de såg svinet vid väggen, stack tre män det med bajonetter så att blodet skvätte upp på den tredje stocken i väggen. De lyfte upp svinet och bar det på bajonetterna till vägen till gården Kajuutin Alatalo, där det finns en jämn dal. De gjorde upp eld, tog ur tarmarna på svinet och stekte det över elden. Sedan började de äta. Matti Oinonen hade följt efter ryssarna ända fram till brasan. När ryssarna

På 1950-talet förhöll man sig mer neutralt till den här benämningen, då man samlade in berättelser om ortnamnen i Karstula. Man berättade att Ryssdalen var ”Takkalan maalla oleva notko, johon kylän nuorisolla oli vielä vuosisadan alkupuolella kokoontua pyhäiltäisin tanssimaan, polttamaan kokkoa tai muuten huvittelemaan. Nimi lienee vanhempien ihmisten antama pejoratiivinen nimitys.”⁶¹ Efter andra världskriget var det inte längre politiskt korrekt att tala om ”ryssät”.

J. L. Runebergs *Fänrik Ståls sägner* hade ett politiskt syfte i den nya statliga situationen efter finska kriget, och författaren hade inte för avsikt att noga återge verkliga händelser i det förflutna.⁶² Trots det ville man särskilt i början av 1900-talet tolka berättelserna som sanningsenliga skildringar av finska kriget. Framför allt i folkskolorna läste man ofta ur sägnerna, och innehållet i dikterna nöttes in hos eleverna.⁶³ I det självständiga Finland försökte man inom det uppfostringsarbete som bedrevs inom skyddskårerna och Lotta Svärd-rörelsen utnyttja de lokalhistoriska inslagen i sägnerna. Ett av målen med arbetet var att väcka fosterländska känslor framför allt hos de yngsta medlemmarna. Eftersom Runebergs dikter hade en koppling till historiska händelser särskilt i Karstula-, Kyyjärvi- och Perhotrakterna, är det ganska naturligt att försvarsorganisationernas lokalavdelningar i de närbelägna socknarna använde dem i sin verksamhet. Bl.a. smålottorna i Kivijärvi har berättat hur de gjorde en utflykt till Karstula där det fanns en byggnad från finska kriget. Resan till grannsocknen företogs på ett lastbilsflak, där man lagt ut bänkar. I väggarna till den gamla byggnaden kunde man fortfarande se kulhål från kriget. Före avfärden hade flickorna fått lyssna på en dikt om Otto von Fieandt och slaget vid Karstula. På så vis lärde man känna hembygdens historia.⁶⁴

började äta och såg lille Matti Oinonen sade de kom och ät, kom och ät. Då pojken inte kom, tvingade de honom, och han måste äta.”

⁶¹ Karstula, Lehtinen 1959, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn. Övers. ”en sänka på Takkalas mark, dit ungdomarna i byn ännu i början av seklet brukade samlas på helgaftnarna för att dansa, elda brasa eller annars roa sig. Namnet torde vara en pejorativ benämning som de äldre gett platsen.”

⁶² Matti Klinge, *Poliittinen Runeberg* (Helsinki 2004), s. 464–470, 569, 599.

⁶³ T.ex. Saara Tuomaala, *Työtätekeväistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*, Bibliotheca Historica 89 (Helsinki 2004), s. 163–164, 209–212.

⁶⁴ Kotilainen, *Kivisiltä rannoilta Suomelan suojiin*, s. 121. Se även Roiko-Jokela, ’Isänmaan puolesta’, s. 354, 357, 376; Kustaa Vilkkuna, ’Hauta Perhossa. Runoilija luo todellisuutta’,

År 1958 firades 150-årsminnet av striden vid Karstula. Gästerna står utanför en stallbyggnad från tiden för kriget. Foto: Seppo Turpeinen. Bildarkivet vid Keski-suomen museo.

Huset i fråga kallades också ”Ryssäntalli” (”Rysstallet”). Det fanns redan under kriget 1808, då väggarna skadades av en kanonkula.⁶⁵ Så här berättas det:

Tuli ensin Karstulan kirkolla taistelu, niin kureeri toi sanan, että tappelu alkaa. Kansaa oli kirkolla juuri kirkkoon menossa, oli sunnuntai-aamu, 21. elokuuta – kymmenes päivä elokuuta se ryssä jo lehmät vei. Silloin väki meni pakosalle veneineen, meni saareen neljän viijen kilometrin päähän, Kirkkosaareen, ja siellä piettiin jumalanpalvelusta. Viiteen pyhään ei kansa käynyt kirkossa. Syrjämäessä ammuttiin kanuunoilla. Ryssä siellä ampui, ja suomalainen ampui Höylänniemessä. Sieltä on vielä talli, jossa on kanuunan reikiä. Se on nyt [1920-luvulla] venehuoneena. Se oli ennen paikoillaan, parikymmentä vuotta takaperin muutettiin pois.

Kotiseutu 1967:1, s. 4–8; Johan Wrede, *Se kansa meidän kansa on. Runeberg, vänrikki ja kansakunta* (Helsinki 1988), s. 14.

⁶⁵ Karstula, Kokki 1955, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, Namnarkivet, ortnamn.

År 1954 flyttades byggnaden till närheten av Karstula evangeliska folkhögskola.⁶⁶

Också namnet Lotta Svärd hade sitt ursprung i *Fänrik Ståls sägner*. Pastor Paavo Viljanen, som 1929 fungerade som extra ordinarie präst i Kivijärvi, bestämde sig för att i kyrkböckerna utreda bakgrunden till en viss rotesoldat Svärd. I ett kåseri i tidningen *Sisä-Suomi* skrev han så här:

Kun oisi kylliksi hävyttömyyttä ja rohkeanpuoleinen mielikuvitus, niin saattaisi väittää, että siinäpä on Runebergille ollut aihe tunnettuun runoonsa 'Lotta Svärd'. Sillä tämäkin Svärd on sotilassukua. Tiiron ruodun sotamies oli aikanaan Lars Svärd N:o 18. Hänen vaimonsa nimi oli kuitenkin Anna. Siinä tuli jo paha kompastuskivi – ellei oteta lukuun licentia poeticaa, runoilija vapautta –, sillä Runebergin runossa puhutaan Lotasta. Toinen paha juttu on se, että tämä Svärd-sotamies oli syntynyt vähän liian aikaisin, kyetäkseen vielä 1808–09 sodassa riviin. Lauri oli näet syntynyt v. 1718 ja Anna-muori 1723. Nurmen alla he jo uinuivat, kun Suomen sodan hyrskyt löivät vaahoansa Kivijärvenkin suurille sydänmaille.⁶⁷

I norra Mellersta Finland blev soldatnamnen ett rätt så bestående arv från den svenska tiden och ett minne från finska kriget. De blev nämligen ärflika kännetecken för släkterna, och bars av soldaternas ättlingar ännu i början av 2000-talet.⁶⁸

⁶⁶ Karstula. Paulaharju, Samuli 30096. 1936. (Nedtecknad i Kyyjärvi 20–21.7.1928.) Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Först stred man vid Karstula kyrka. En kurir kom med bud om att striden började. Folket var på väg in i kyrkan, det var söndag morgon, den 21 augusti – den tionde hade ryssarna redan fört bort korna. Folket flydde till båtarna och tog sig till en holme som låg fyra, fem kilometer bort, Kirkkosaari, och där hölls gudstjänst. På fem helger gick folket inte i kyrkan. I Syrjämäki sköt man med kanoner. Ryssen sköt där, och finnen i Höylänniemi. Där finns ännu ett stall med kanonhjul. Det är båthus nu [på 1920-talet]. Det stod tidigare på samma ställe, men flyttades bort för tjugo år sedan.”

⁶⁷ Paavo Viljanen, 'Nimipakinaa Kivijärveltä. Kivijärveläisiä sukuja 17-luvulta', *Sisä-Suomi* 267/1929. Övers. ”Om man vore tillräckligt skamlös och hade en tillräckligt djärv fantasi, så kunde man påstå att det här var bakgrunden till Runebergs kända dikt 'Lotta Svärd'. Också denne Svärd är av soldatsläkt. Tiiron rotes soldat var på sin tid Lars Svärd N:o 18. Hans hustru hette emellertid Anna. Redan det är ett problem – om man inte beaktar licentia poetica, diktarens frihet –, för i Runebergs dikt talas det om Lotta. Ett annat problem är att denne Svärd var född lite för tidigt för att ha kunnat delta i 1808–1809 års krig. Lauri var nämligen född år 1718 och mor Anna 1723. De vilade redan i jorden när krigets vågor skummade kring Kivijärvi.”

⁶⁸ T.ex. Karstula. Takkala, Ilmari a) 13. 1951. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors; Sofia Kotilainen, *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle*, Bibliotheca Historica 120 (Helsinki 2008). Om finska krigets långvariga inverkan på lokalbefolkningens förnamn, se Kotilainen, 'Namngivningspraxis och attityder'.

På 1920- och 1930-talet ville invånarna också i övrigt hitta de ”ursprungliga” förebilderna för Runebergs dikter, och intresserade sig för de platser där händelser i den egna lokalhistorien utspelat sig. Dikterna påverkade å sin sida uppfattningarna bland invånarna i t.ex. norra Mellersta Finland om de verkliga händelserna under finska kriget. T.ex. i Perho restes på 1920-talet en minnesten över skyddsskären. Stenen restes på en plats som man ansåg låg i närheten av det ställe där händelserna i Runebergs ”Graven i Perho” ägt rum.⁶⁹ Samuli Paulaharju upptecknade vid den här tiden följande berättelse från Kyyjärvi: ”Porasessa oli poika. Se oli tullut kulkuripoikana ja jäänyt taloon. Ja se oli se Pilvenveikko, joka kuoli soassa. Oli sitten aikain päästä vanha emäntä Porasessa sanonut: ’Mun oikean mieheni on ryssä tapanut.’”⁷⁰ Och i Viitasaari berättades det i slutet av 1930-talet att ”Niinilahden Kelkkalassa oli ennen ollut hyvin vankka mies, joka oli sanonut, kun toiset ihmettelivät hänen voimiaan: ’En minä nyt enää mikään riski ole, mutta ennen sodassa minä pistin ryssiä kuin kaloja rassiin. Kun kaksi oli jo pistimessä, niin minä kolmatta vielä tapasin.’ Tämä mies, Hurtti-ukko, jäi Suomen sodan aikana Lapualle puun alle, kun ei tahtonut paeta.”⁷¹ Hurtti-ukko var emellertid en helt fiktiv person, som representerade författarens idealbild av en finsk man av folket.⁷² Ännu t.ex. efter vinterkriget användes Runebergs strofer i dödsannonser över stupade för att uttrycka offrets fosterländskhet och hjältemod.⁷³

Bevarandet av minnen från finska kriget gynnades inte bara av de immateriella uppgifterna utan också av de länge synliga spåren i lokalsamhället

⁶⁹ Vilkuna, ’Hauta Perhossa’, s. 5–6.

⁷⁰ Karstula. Paulaharju, Samuli 30089. 1936. (Nedtecknad 21.7.1928.) Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”I Poranens gård fanns en pojke. Han hade kommit dit som landstrykare och stannat kvar. Och det var Pilvenveikko som dog i kriget. Efter en lång tid hade Poranens gammelmor sagt: ’Min rätte man dödades av ryssen.’”

⁷¹ Viitasaari. Harju, Otto 1914. 1938. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”I Kelkkala i Niinilahti fanns det tidigare en mycket kraftig man, som då andra förundrade sig över hans styrka hade sagt så här: ’Längre är jag inte så stark, men under kriget stack jag ryssar som man trär upp fiskar. Då jag redan hade två på bajonetten, siktade jag ännu på en tredje.’ Denne man, Hurtti-ukko, blev under kriget kvar under ett träd i Lappo då han inte ville fly.”

⁷² Dikterna ’Molnets broder’ och ’Graven i Perho’ var också delvis influerade av serbiska folksånger. Wrede, *Se kansa meidän kansa on*, s. 63–64, 122.

⁷³ *Keskisuomalainen* december 1939–mars 1940, dödsannonser; Ilona Kemppainen, *Isänmaan ubrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*, Bibliotheca Historica 102 (Helsinki 2006), s. 117–120.

med vars hjälp man om och om igen kunde återuppliva minnena. Genom dem upprepades berättelserna och fördes vidare till nya generationer. T.ex. i Kannonkoski fanns det åtminstone ännu på 1960-talet en boddörr med kulhål, som enligt sägnen hade orsakats av ryssarna.⁷⁴ I Lintulahti i Kyyjärvi hittades både kanonkulor från finska kriget och gevärspipor fortfarande på 1950-talet och även senare.⁷⁵ På 1920-talet berättade man så här om striderna: ”Ryssät ampui ensin yhteislaukauksen – neljä miestä kaatui. Suomalaiset pistimissä hyökkäsivät ja ryssät pakenivat kaikki ja hätäytyivät nevaan. Ja se paikka on vielä Nevasuo. Siitä on löytynyt vasta kärestä katkennut painetti. On myös löytynyt kivääri täyteen vireeseen veettyä ja panos sisällä. Se oli ryssän pyssy.”⁷⁶

Liknande fynd gjordes också under första hälften av 1900-talet på krigsskådeplatserna.

Kun Otto Henrik von Fieandt oli tullut Kyyjärven Nopolaan, niin oli hän sanonut seppä Noposen pojalle Jussille, joka oli tämän kertojan isänisän isä, että viekää riihessä olevasta ryssäin ammusvarastosta pois joutuin valmiit kuulat ja lyijyt. Ja syyttää ruutivarasto tuleen, sillä ryssän sotaväki on pian täällä. Että kansantarina on tosi, sitä osoittaa v. 1937 Toivo Harjun Heinuan pakopaikan läheltä, kuokkiessaan uutta peltoa, löytämä iso lyijyharkko. Lyijyharkko oli tarttunut kuokkaan kiini ja painoi 4–5 kg. Viime sotien aikana olivat paikakuntalaiset ostaneet lyijyn pieninä erinä kuuliksi metsästyspyssyihinsä. Joten, käydessäni paikalla sitä perimässä v:n 1952 maaliskuun alussa ei jällellä ollut enää palastakaa.⁷⁷

⁷⁴ Kannonkoski, Piispala. Leppänen, Liisa TK 57: 2. 1961. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors.

⁷⁵ Kallio, *Vanhan Saarijärven historia*, s. 496.

⁷⁶ Karstula. Paulaharju, Samuli 30096. 1936. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Ryssarna gav först gemensam eld – fyra män stupade. Finländarna anföll med bajonetter och alla ryssar flydde i panik ner i ett kärr. Och den platsen heter fortfarande Nevasuo. Där har man hittat en bajonett som brutits av vid spetsen. Man har också hittat ett uppspänt gevär med en laddning inuti. Det var en rysk bössa.”

⁷⁷ Karstula. Takkala, Ilmari a) 211. 1952. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”När Otto Henrik von Fieandt hade kommit till Nopola i Kyyjärvi, hade han sagt till Jussi, som var son till smeden Noponen och berättarens farfars far, att för snabbt bort de färdiga kulorna och blyet från ryssarnas ammunitionsförråd i rian. Och tänd eld på krutförrådet, för de ryska soldaterna är snart här. Att sägnen är sann, det visar den stora blytacka som Toivo Harju hittade år 1937 i närheten av gömstället i Heinua när han röjde ny åker. Blytackan hade fastnat i hackan och vägde 4–5 kg. Under de senaste krigen har ortsborna köpt litet i taget av blyet för att använda som kulor i jaktbössorna. Så när jag besökte platsen och frågade efter blyet i början av mars 1952 fanns det inte en endaste bit kvar.”

Så här berättas det om en skomakare i Karstula: ”Vastingin Voimäki oli siihen aikaan Ison Vastingin Jäsperin talon metsäpalsta ja oli torppa siihen aikaan jossa asu suutari Kalmi. Kun suutari Kalmi muuras Voimäen tuvan muuria osti hän Heinämäestä sen kasakan kiväärin joka on ollut Voimäen tuvan muurin tantar rautana tähän asti ja on vielläkin siellä nähtävänä.”⁷⁸

Dessutom berättas så här:

noin 1900 paikkeilla löysi eräs paimentyttö isoa kuusta vastaan pystyssä olevan venäläisen sotilaskiväärin, josta puuosat olivat märeneet aika pahasti, mutta rautaosat säilyneet hyvin. Paikka on lähellä Hoikkajärveä. Samoilta paikoilta löysivät eräät sammaleen kerääjät kaksi kiväärinpistintä v. 1808 sodan ajoilta. Pistimet olivat ruotsalaista valmistetta ja kuuluneet von Fieandtin joukoille, jotka lyötiin näillä seuduilla täysin hajalle. Osa jätti aseensa ja karkasi suuriin erämaihin, joista rauhan tultua palasivat ihmisten ilmoille.⁷⁹

De mest makabra minnena från kriget utgjordes av lämningarna av stupade soldater, som man fortfarande kunde hitta under de första decennierna av 1900-talet.

Vlastovin joukot peräänty nopeasti Fieandtin ahistamana sivu Karstulan aina Saarijärven kirkolle. Fieandt jäi Karstulan kirkolle vahvistamaan asemiaan, useiksi päviksi, kun sai kuulla, että Kamenski oli lähettänyt Vlastoville lisäjoukoiksi Venäjän parhaita joukkoja mm. toisen Kimnaasipataljoonan, joista Karstulassa paljon kaatu. [...]Tämä Kymnaasipataljoona teki saartoliikkeen Fieandtin selän ta ja pakotti Fieandtin perääntymään. Paljon näyttää näitä Kymnaasija kaatuneen. Tämä nähdään vieläkin [1930-luvulla], kun maantien oja on levitetty, niistä kaatuneiden ryssien napeista, joita kaivaantuu haudoista esiin. Pitkin Kimingille mänevän maantien ojja tavataan nappija lujien mukana, joissa seisoo II Kimnaasipataljoona.⁸⁰

⁷⁸ Karstula, Vastinki. Albert Rautiainen 2523. 1952. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Voimäki i Vastinki var på den tiden en skogslott som hörde till Jäsperis gård i Iso Vastinki. Där fanns på den tiden ett torp där det bodde en skomakare Kalmi. Då skomakare Kalmi murade muren i stugan köpte han från Heinämäki det kosackgeväret som har fungerat som ståndare framför ugnen fram tills i dag, och som fortfarande finns där.”

⁷⁹ Karstula. Takkala, Ilmari a) 13. 1951. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Kring år 1900 hittade en vallflicka ett ryskt soldatgevär som stod lutat mot en stor gran. Trädelarna var rätt så förmultnade, men järndelarna var välbevarade. Platsen ligger i närheten av Hoikkajärvi. I samma trakt hittade några personer som samlade mossa två gevärsbajonetter från kriget 1808. Bajonetterna var tillverkade i Sverige och hade hört till von Fieandts trupper, som besegrades och upplöstes i den här trakten. En del lämnade sina vapen och flydde ut i ödemarken, därifrån de återvände efter kriget.”

⁸⁰ Karstula. Takkala, Oskari 175. 1937 och PK 15: 2666. 1938. Finska Litteratursällskapet, Folkminnesarkivet, Helsingfors. Övers. ”Vlastovs trupper retirerade snabbt undan Fieandt förbi Karstula ända till Saarijärvi kyrka. Fieandt blev kvar vid Karstula kyrka i flera dagar för

150-årsminnet av striden vid Karstula firas vid Fieandtska stenen den 24 augusti 1958. Foto: Antti Pänkäläinen. Bildarkivet vid Keski-Suomen museo.

Vid sidan om immateriella minnen från kriget och t.ex. inslag av fiendebilden i ortnamnsbeståndet berättar också materiella minnen om hur man förhöll sig till fienden. De minnen från kriget som bevarats i den folkliga traditionen fungerade som ett redskap i etableringen och spridningen av en fosterländsk världsbild i början av 1900-talet. Under 1900-talets första decennier åtog sig också skyddskårerna i Karstula att värna minnet från slaget i Karstula. Bl.a. de "Fieandtska stenarna" som försågs med en minnesplatta blev genom organisationens verksamhet en viktig lokal symbol för striderna och fosterländskheten. Skyddskåristerna samlades på årsdagen vid minnesmärket, där man lyssnade till festtal. Att med hjälp av kollektiva ritualer minnas händelserna

under kriget 1808 var en del av stärkandet av den nationella identiteten.⁸¹ De synliga minnesmärkena⁸², som de Fieandtska stenarna, Rysstallet eller minnesmärket i Lintulahti i Kyyjärvi, bidrog till att hålla historierna från kriget levande. De materiella lämningarna ”musealiserade” vardagslivets minnen. Med hjälp av dem strävade man efter att skapa en uppfattning om en lång kontinuitet mellan soldaterna 1808 och skyddskåristerna.⁸³ I princip hade bägge som mål att försvara fosterlandet, men de som var verksamma inom skyddskåren utnyttjade också arvet från finska kriget. För dem som levde 1808–1809 hade fosterländskheten eller en motsvarande betoning av det finländska varit tämligen främmande, och det hade helt enkelt varit viktigare att försvara den egna hembygden mot fienden.

Trohetseder och uppror

Redan innan finska kriget bröt ut trodde man bland ståndspersonerna i Finland att svenskarna varken hade vilja eller möjlighet att försvara Finland tillräckligt effektivt mot ett eventuellt ryskt anfall. Allmogen var å sin sida av tradition misstänksam mot ryssarna, även om den i övrigt till sitt tänkesätt var mer kungatrogen än ståndspersonerna. Också befälhavaren för den ryska armén, Buxhoevden, strävade efter att beakta stämningarna bland befolkningen redan från början av kriget och förhindra att invånarna grep till vapen

att förstärka sina ställningar. Då fick han höra att Kamenskij hade skickat de bästa trupperna i Ryssland till förstärkning åt Vlastov, bl.a. den andra Gymnasiebataljonen, ur vilken många stupade i Karstula. [...] Denna bataljon gjorde en omringningsmanöver bakom ryggen på Fieandt och tvingade honom att retirera. Det verkar som om många av de här gymnasisterna stupade. Det här ser man fortfarande [på 1930-talet] då man har breddat landsvägsdikena och hittat knappar som tillhört stupade ryssar. I dikena vid landsvägen som leder till Kiminki hittar man ben och knappar som det står II Gymnasiebataljonen på.”

⁸¹ John Hutchinson, 'Warfare and the Sacralisation of Nations: The Meanings, Rituals, and Politics of National Remembrance', *Millenium – Journal of International Studies* 38 (2009:2), s. 401–414; Roiko-Jokela, 'Isänmaan puolesta', s. 354.

⁸² De första minnesmärkena över finska kriget restes i slutet av ryska tiden, men de flesta restes kort efter självständigheten. Framför allt skyddskåreerna åtog sig att med hjälp av minnesmärken påminna finländarna om händelserna under kriget i historien, börjande med slaget vid Kivinäbb år 1555. Engman, *Ett långt farväl*, s. 299–301; Lappalainen et al., *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 321–322; Kari Selén & Ali Pylkkänen, *Sarkatakkien armeija. Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944* (Helsinki 2004), s. 103, 118.

⁸³ Kyösti Pekonen, *Symbolinen modernissa politiikassa*, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 25 (Jyväskylä 1991), s. 26–28, 32–33, 35.

mot de ryska ockupanterna.⁸⁴ Det fanns goda skäl till detta: både i östra Finland och i Österbotten började allmogen på eget initiativ sätta sig upp mot fienden.⁸⁵ T.ex. i maj 1808 övervägde bönder från Saarijärvi att delta i en kapning av en rysk tross tillsammans med män från bl.a. Viitasaari, Kalajoki, Gamlakarleby och Keuru. P.g.a. bristen på hästar hade trossen blivit väntande i närheten av Saarijärvi kyrka. De soldater som vaktade den blev emellertid förvarnade och kunde förhindra rånet. Lite senare lyckades ett motsvarande försök i Muhola i Karstula i närheten av gästgiveriet.⁸⁶

I sina hågkomster från barndomen skildrar Viktor Waldén hur man vid den här tiden kom med ett lass med omkring 200 mjölsäckar som var på väg till Österbotten. Eftersom det inte fanns tillräckligt med hästar, förvarades säden tillfälligt i Muhola gård. Den vaktades av endast två soldater.⁸⁷ Bristen på hästar försvårade betydligt transportererna och underhållet av armén under sommaren 1808. Särskilt de svenska trupperna i södra Österbotten led av brist på livsmedel, trots att det inom armén fanns tillräckligt med förnödenheter. Man lyckades emellertid inte transportera dem till trupperna. I praktiken blev alla bönder i trakten tvungna att med sina hästar ställa upp på de skjutsningar som både de ryska och de svenska trupperna krävde, också långt ifrån hemsöknerna, som en temporär del av trossen.⁸⁸

I Karstula bestämde sig en grupp människor för att råna mjölförrådet, och den ena av de två ryska soldaterna sköts. Efter ett par veckor hämnades rysarna. Män och kvinnor i alla åldrar togs till fånga – alla hade inte ens nödvändigtvis deltagit i stölden – och utsattes för spöstraff. Den andre vakten, som

⁸⁴ L. G. von Bonsdorff, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–09* (Helsingfors 1929), s. 315–370; Petri Karonen, *Pohjoisen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809* (Porvoo–Helsinki–Juva 1999), s. 424–425; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 49–50; Henry Nygård, 'Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten', Martin Hårdstedt & Göran Backman (red.), *Krig kring Kvarken. Finska kriget 1808–09 och slaget i Oravais i ny belysning* (Oravais 1999), s. 343–369; Tommila, Päiviö, *Suomen autonomian synty 1808–1819* (Helsinki 2008), s. 48–63.

⁸⁵ Bönderna ägnade sig åt gerillakrigföring i sådana områden där man kunde få (eller trodde att man skulle få) stöd från de svenska trupperna, förutom i Mellersta Finland också i t.ex. norra Savolax, i de österbottniska kustsocknarna och på Åland. Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 227–229; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 66.

⁸⁶ Lappalainen et al., *Suomen sodan historia 1808–1809*, s. 123; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 51–53. Om liknande kapningsfärder utförda i Laukas av bönder från Rautalampi, se också Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 54–56.

⁸⁷ [Waldén], 'Pappisperhe sodan jaloissa', s. 17.

⁸⁸ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 137–140.

flytt till skogs, återvände och visste berätta att en stor del av de egentliga förövarna inte varit Karstulabor. Trots det förde ryssarna fem husbönder från Karstula som fångar till Österbotten. I Kuortane och Lappo bestraffades de med gatlopp. Efter två veckor återvände de fem männen, men två av dem dog.⁸⁹ I Karstula straffades kaplanen inte, men i Saarijärvi anklagade ryssarna kaplanen, länsmannen och sockenskrivaren för ett liknande rånförsök. Den sist nämnde misshandlades tillsammans med sin hustru. Allas egendom förstördes, och dessutom rev man sönder alla länsmannens handlingar.⁹⁰ Hämnden kunde drabba slumpmässigt utvalda invånare som inte deltagit i stölderna.

De lägsta befolkningsskiktens aktivitet i gerillaverksamhet mot fienden berodde å ena sidan både på hunger och på rykten, enligt vilka Sveaborg hade återtagits av svenskarna, och å andra sidan på en föreställning om att trohetseden till kejsaren skulle få följder. Ryssarnas hämndaktioner dämpade oroligheterna, och det samma gällde det faktum att ryssarnas trupper växte i Laukas och Saarijärvi. Även om klockaren Lindquist ledde det tidigare nämnda rånet i Muhola, motsatte sig kyrkans män i allmänhet oroligheterna. De hade uppmanats till detta av ryssarnas överbefälhavare. T.ex. i Saarijärvi manade kyrkoherden Eric Johan Roschier sina församlingsbor till måttfullhet med stöd av en gammal visdom: ”ge kejsaren det som tillhör kejsaren, och Gud det som tillhör Gud”.⁹¹ En viktig uppgift för prästerskapet under kriget var att i den nya situationen påverka stämningarna bland allmogen. Av ståndspersonerna stod prästerna i närmare kontakt med folket och skötte dessutom många administrativa uppgifter i lokalsamhället. Prästerna informerade om kronans förordningar och uppmanade folket att lyda överheten. I samband med gudstjänsterna läste prästerna upp regentens kungörelser, vilket tillsammans med deras betydande ställning på sockenstämmorna gjorde prästerna till viktiga opinionsbildare bland allmogen. Å andra sidan anklagade ryssarna åtminstone en del av prästerskapet för att uppvigla invånarna.⁹² I och med att

⁸⁹ [Waldén], ’Pappisperhe sodan jaloissa’, s. 17.

⁹⁰ Kallio, *Vanhan Saarijärven historia*, s. 497.

⁹¹ Kallio, *Vanhan Saarijärven historia*, s. 497; Maikkula, ’Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809’, s. 56–57.

⁹² Persson, *Suomen sodan unohdetut sankarit*, s. 40; Kari Tarkiainen (toim.), *Valtakunnan vaihdos 1809. Ajan tunteja Alopaeuksen pappissuvun papereissa*, SKST 1206 (Helsinki 2009), s. 8–10, 41, 56–57. Om prästerskapets motsvarande ställning under stora ofreden, se Vilkkuna, *Viha*, s. 412–435.

prästerna fungerade mellan folket och överheten var det viktigt att de kunde driva politik, särskilt i det skede då krigets utgång inte ännu var klar.

Buxhoevden ansåg att en trohetsed till kejsaren skulle lugna befolkningen i det ockuperade området. Arbetet inleddes redan i maj 1808. Enligt de första förordningarna skulle kyrkoherdarna se till att alla i socknen, också bönderna, svor trohetsed efter gudstjänsten på söndagen. De redan utfärdade direktiven ändrades i sista minuten, eftersom Buxhoevden av allt att döma blev rädd att det skulle uppstå folksamlingar i samband med avläggandet av eden. Med hänvisning till menföre och andra försvarande omständigheter bestämdes det att eden kunde sväras av representanter för socknen. Man beslutade också att man i Vasa län skulle avlägga eden en vecka tidigare, ifall de finländska trupperna skulle återerövra området. Allmänna oroligheter, strider och försenade kommunikationer ledde ändå till att inga andra än prästerna från Saarijärvi reste från de norra delarna av Mellersta Finland till Vasa, och också de blev försenade.⁹³

I t.ex. Kivijärvi skulle man ursprungligen avlägga trohetseden den 5 juni, så stod det i instruktionen från landshövdingen, men Otto von Fieandt och hans mannar förhindrade detta i och med att de den nämnda dagen nådde Kivijärvi kyrkby, dit de hade tagit sig med båtar från Kinnula i norr. Också annars förbjöd von Fieandt sockenborna att följa ryska order. Trots att eden avlades på några orter i Vasa län, lyckades man inte knäcka civilbefolkningens motstånd. Den allmänna trohetseden och kejsarens förklaring om att de finländska områdena skulle anslutas till Ryssland räckte ändå för att Buxhoevden härefter kunde behandla trotsiga personer som upprorsmän.⁹⁴ I sin dagbok betonar von Fieandt vikten av att inte avlägga trohetsed, men det finns inga uppgifter om hur allmogen upplevde situationen. Befolkningen i norra Mellersta Finland var ändå redo att sätta sig upp emot fienden. I närheten av fronten befann sig civilbefolkningen i en besvärlig situation eftersom man var rädd att fienden, om han vann kriget, skulle inleda hämndaktioner mot dem som inte gått med på att avlägga eden. Hur som helst kom maktskiftet genom kraven på trohetsed närmare lokalsamhället i inlandet. I det

⁹³ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 225–227; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 59–61.

⁹⁴ Alanen, *Otto H. von Fieandtin sotapäiväkirja*, s. 388; Om lojaliteter och trohetseden se närmare Engman, *Ett långt farväl*, s. 197–234; Maikkula, 'Keski-Suomi sodan jaloissa 1808–1809', s. 61; Nils Erik Villstrand, *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia* (Vasa 2002); Villstrand, 'Hyllningsakten i Borgå domkyrka den 29 mars 1809'.

tidigmoderna samhället byggde förtroendet för regenten i stor utsträckning på en laglighetstradition. Ur allmogens synvinkel var regenten den högste företrädaren för den lagliga överheten. Den traditionella bondefriheten var å andra sidan uppbyggd av en tilltro till att regenten var rättvis, vilket i sin tur innebar att undersåtarna lydde honom.⁹⁵ Detta sekellånga, förtroliga band till den svenske kungen var inte lätt att bryta.

Lagligheten i överhetens agerande utvärderades på nytt lokalt ungefär 100 år senare. I början av vintern 1915 nåddes Mellersta Finland av rykten om att tyskarna landstigit. Det sades också att ryssarna under reträtten skulle ödelägga områden i Finland. De försvarsplaner som ryssarna gjorde upp i början av samma år sträckte sig ända till Bottniska viken, och t.ex. i Vasa län mottog myndigheterna i maj hemliga och detaljerade instruktioner för hur befolkningen skulle evakueras. Rädslan för att hembygden skulle ödeläggas och befolkningen bli tvungen att fly bidrog säkerligen till att man i små kretsar var redo att ägna sig åt frivilligt försvarsarbete. För den större delen av befolkningen var talet om en evakuering bara rykten. Ur deras perspektiv var det mycket mer sannolikt att ryssarna skulle inleda befästningsarbeten i hemtrakten, t.ex. i Karstula.⁹⁶

År 1915 kom ryska soldater till Karstula för att planera befästningsarbetena. Karstulabon Ukko Karstu skildrade på 1980-talet händelserna så här:

Olin silloin nelivuotias, mutta muistan vielä sen pimeän syysillan, kun Kruukkilan pihaan ajoi valojen kera kulkuneuvo, jonka näin ensi kerran eläissäni – auto. Autosta tuli tupaan eversti seurueineen. Meillä oli majatalo, joten eversti oli majoitettava ja tarjottava ruokaa. Tulkki seisoi äitini vieressä hellan luona ja sanoi, minkälaista ruoan piti olla: keskeltä hiukan raakaa lihaa. Eversti majoitettiin talon vierashuoneeseen, porstuakamariin, missä oli seinällä taulu 'Porilaisten marssi'. Isäni kertoi, että minä olin käynyt hakemassa taulun pois kamarin seinältä ja sanonut, että ryssä särkee sen.⁹⁷

⁹⁵ Petri Karonen, *Pohjoinen suurvalta*, s. 48–52, 161–166, 295–298, 404–408, 424–425, 429; Toivo Nygård, *Kustaa III. Vallanomaava mutta alamaisilleen armollinen kuningas*, HTutk 224 (Helsinki 2005), s. 29–31, 34–35, 97, 100–103; Nils Erik Villstrand, 'Hyllningsakten i Borgå domkyrka den 29 mars 1809. "Några nya fakta och anmärkningar" en gång till', *Finsk Tidskrift* (2008), s. 123.

⁹⁶ Jaakko Paavolainen, 'Piirteitä Voimaliiton ja suojelekuntien välivuosilta', *HAik* 61 (1963), s. 21–22.

⁹⁷ Karstu, 'Muistelmia 73 vuoden takaa', s. 20. Övers. "Jag var fyra år då, men jag minns ännu den mörka höstkvällen då det kom ett fordon med lyktor in på Kruukkila gård. Det var första gången jag såg ett sådant fordon – en bil. Ur bilen steg en överste med sällskap, och de

Tavlan var antagligen en reproduktion av Albert Edelfelts verk ”Björneborgarnas marsch” från 1892. Vid sekelskiftet kopplade man samman tavlans symbolik med värnpliktsfrågan, som komplicerade förhållandet mellan Ryssland och Finland.⁹⁸

Förutom de finländare som på order eller frivilligt deltog i befästningsarbetena deltog också ryssar i arbetena. Ryssarna bodde i byar i Karstula, och en del av dem var inkvarterade i gårdar i trakten. De uttag av livsmedel och hästar som skedde under första världskriget bidrog till en mer negativ inställning gentemot ryssarna. Arbetstakten vid befästningarna var inte särskilt hisnande, och ibland lurade man de ryska soldaterna, men lyfte naturligtvis full lön.⁹⁹ Ukko Karstu kom ihåg att han som barn fått höra följande historier berättas:

Minulle on kerrottu, että joidenkin miesten uusista lapioista ei maali ollut kulunut vielä yhden kesän aikana pois. Myös muistan kuulleen, että vallitietä tehtäessä oli joku hevosmies kierrättänyt samaa hiekkakuormaa koko päivän kuormien laskijan ohi, joka oli vain kehonut tätä ahkeraksi. Miekkonen oli metsän kautta ajanut aamulla tekemänsä kuorman aina uudelleen kuormien laskijan ohi.¹⁰⁰

Arbetstakten var ungefär den samma i grannsocknen.

Hallamäen poika Markus Reina [Petäjävédeltä] oli kansalaissodan alla vallihautatöissä Saarijärvellä. Kun työt eivät oikein maittaneet, hän meni risukasaan maata. Venäläiset hätyyttelivät: ’robotta, robotta!’ Makaaja ei vartijoiden potkiskelusta paljoa piitannut, vaan tokaisi: ’ropottakkoa ite!’ Sillä kertaa vartijat lähtivät, mutta palasivat pian ja sytyttivät

gick in i stugan. Vi hade ett värdshus, så vi var tvungna att inkvartera översten och bjuda honom på mat. Tolken stod bredvid min mor vid spisen och förklarade hurdan maten skulle vara: kött som var lite rått i mitten. Översten inkvarterades i gästrummet, farstukammaren, där det fanns en tavla som hette ’Björneborgarnas marsch’. Min far berättade att jag hade hämtat tavlan och sagt att ryssen har sönder den.”

⁹⁸ Ville Lukkarinen, *Albert Edelfelt ja Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat*, Ateneum. Valtion taidemuseon museojulkaisu (Helsinki 1996), s. 29–31.

⁹⁹ Pekka Koski (toim.), *Vallityöt Karstulassa 1916–1917* (Karstula 2001), s. 27–30, 33, 41–48, 50; Ismo Takkala, *Oinoskyläkirja* (Karstula 1997), s. 25.

¹⁰⁰ Karstu, ’Muistelmia 73 vuoden takaa’, s. 20. Övers. ”Det har berättats för mig att målfärgen på en del spadar som männen använde inte hade nöts bort under hela sommaren. Jag minns också att jag hört att en hästkarl i samband med bygget av vallvägen hade kört samma sandlass hela dagen förbi den som räknade lassen, och denne hade berömt honom för hans flit. Karl'n hade kört via skogen med det lass han tagit på morgonen och om och om igen åkt förbi den som räknade lassen.”

koko risukasan palamaan. Sillä välin Markus Reina oli vaihtanut makuupaikkaa ja katseli kaikessa rauhassa toisen risukasan päältä roihuamista.¹⁰¹

Också i skildringar som gäller början av 1900-talet påträffar man alltså fortfarande den traditionella motsättningen mellan den enfaldige ryssen och den uppfinningsrike och klyftige finnen.¹⁰² Ryssarnas närvaro orsakade oordning och förargelse åtminstone enligt kyrkans män, men lokalbefolkningen upplevde samtidigt att de ryska arbetarna var vänliga och hjälpsamma. Många av dem talade behjälpligt finska, vilket underlättade kommunikationen.¹⁰³

Våren 1917, då kejsar Nikolaj II förlorat makten, utfärdade den nya regeringen ett manifest som innebar slutet på den ryska aktiviteten i Finland. Vid samma tid samlades man sockenvis till möten, där man behandlade den nya statliga ställningen och de kejsartida ämbetsmännens uppgifter. Länsmännen gav ofta upphov till missnöje.¹⁰⁴ På landsbygden i Mellersta Finland firade man slutet på ”ofärden” tämligen lugnt.¹⁰⁵ I Karstula krävde ett medborgarmöte att länsmannen skulle fräntas sin tjänst, men han blev ändå kvar på sin post.¹⁰⁶ På ett möte i Kivijärvi krävde befolkningen att länsmannen och kyrkoherden skulle avskedras. Situationen urartade i öppet uppror, under vilket länsmannen blev tvungen att fly över sockengränsen för att undkomma sina förföljare. Efteråt anklagade man ryska soldater, som befunnit sig i Ki-

¹⁰¹ Paavo Niiles, *Torpparista talolliseksi. Petäjäveden torppariasutus vuosina 1745–1940* (Petäjävesi 2002), s. 251. Övers. ”Hallamäkis pojke Markus Reina (från Petäjävesi) hade under medborgarkriget utfört vallgravsarbeten i Saarijärvi. Då arbetet inte riktigt tilltalade honom, lade han sig ner i en rishög. Ryssarna ropade: ’robota, robot!’ . Reina brydde sig inte om uppmaningarna från vakterna, utan svarade: ’ropottakkoa ite!’ [arbota själva!]. Vakterna gav sig av, men kom snart tillbaka och tände eld på rishögen. Under tiden hade Markus Reina bytt viloplats och låg i lugn och ro på en annan rishög och iakttog brasan.”

¹⁰² Liknande nationella strategier som utgick från olikheter mellan folk och kulturer gavs särskilt under kristider aktivt näring uppiifrån. Denna opinionsbildning hade en viktig plats i det politiska tänkandet och verksamheten i Europa fr.o.m. början av nya tiden. Karemaa, *Vibollisia, vainoojia, syöpäläisiä*, s. 11–17.

¹⁰³ Koski, *Vallityöt Karstulassa 1916–1917*, s. 66–69.

¹⁰⁴ Jyrki Tikanmäki, ”Vanhan vallan” vallesmannit. *Maaliskuun vallankumouksen jälkeisestä nimismiesvastaisesta kansalaisaktiivisuudesta laillisuustutkimuksiin Vaasan läänissä*, Jyväskylän universitet, avhandling pro gradu i Finlands historia 1993.

¹⁰⁵ Erkki Laitinen, ’Hallinto ja poliittis-yhteiskunnallinen kehitys’, Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 2. Keski-Suomi maakunta-ajatuksen synnystä itsenäisyyden aikaan* (Jyväskylä 1988), s. 315–370.

¹⁰⁶ T.ex. i hela Vasa län avskedades sammanlagt åtta länsmän i samband med motsvarande möten. Tikanmäki, ”Vanhan vallan” vallesmannit, s. 47–54, 57.

vijärvi, för oroligheterna. Hösten 1917 konstaterade man t.ex. till försvar för upprorsmakarna från orten: ”Mitä täällä on tapahtunut väkivaltaisuuksia, niin on niitä tapahtunut venäläisen sotaväen puolelta, jota mikään esivalta ei nykyään kykene hillitsemaan.” Trots de här motiveringarna måste man snarare beakta lokalpolitiska och ideologiska konflikter och ur ett mer långsiktigt perspektiv relationer mellan människor på orten.¹⁰⁷

Vid den här tiden var det ganska lätt att stämpla de ryska soldaterna som ett hot mot den finländska befolkningens säkerhet. Martti Pihkala, som fr.o.m. augusti 1917 reste runt i Mellersta Finland för att samla ihop ”brandkårer”, kom till Kivijärvi från Karstula den 14 september. Samma dag fortsatte han till Kinnula. Alla som ville fick delta i Pihkals möten. Han höll inledningsvis ett föredrag, som handlade om den farofyllda situation som finländarna hamnat i p.g.a. de odisciplinerade ryska soldaterna. Han påpekade hur ryssarna ”yhä edelleenkin Kerenskin hallituksen alaisena jatkavat entistä tsaarivallan aikaista tyhjentämismenettelyään, s. o. hävittävä perinpohjin sen maan, josta niiden on pakko poistua”.¹⁰⁸ De här motiveringarna till varför skyddskårsverksamheten var nödvändig övertygade åhörarna. T.ex. i Kivijärvi grundades skyddskåren redan i september 1917.¹⁰⁹

De invånare som deltog i kriget våren 1918 ansåg senare att det viktigaste motivet hade varit att befria landet från ryssarna. Många drevs också av äventyrslystnad och hade påverkats av de berättelser med anknytning till Karstula och dess omgivning som handlade om klubbekriget och finska kriget.¹¹⁰ Kriget 1808–1809 och dess följder, t.ex. hunger, sjukdomar och plundring, levde länge kvar i lokalbefolkningens minne. I det kollektiva minnet fanns också skildringar av hungern och flykten under stora ofreden. Deltagandet i jägar rörelsen och befästningsarbetena 1916–1917 i Karstulatrakten ökade ytterligare motståndet mot ryssarna.¹¹¹ Kriget mot Ryssland under de tidigare seklerna och ockupationerna skapade en grund för en rädsla för och en

¹⁰⁷ Urtima ting 16–20.7.1917–vinterting 22.2.1920, Jyväskylä landsarkiv, Saarijärvi domsaga, Kivijärvi tingslag. Övers. ”De våldsamerheter som här har skett har utförts av ryska soldater, och ingen överhet kan nuförtiden kontrollera dem.”

¹⁰⁸ Martti Pihkals berättelse från 27.7.1918 om skyddskårsverksamheten i Jyväskylä kretsen före frihetskriget. Krigsarkivet, Helsingfors, Sk 826/10. Övers. ”fortfarande under Kerenskijns regering tillämpas den kejsartida utrymningsmetoden, alltså att från grunden ödelägga det land man måste lämna”.

¹⁰⁹ Kotilainen, *Kivisiltä rannoilta Suomalain suojiin*, s. 36–39.

¹¹⁰ Takkala, *Oinoskyläkirja*, s. 34, 36.

¹¹¹ Roiko-Jokela, ’Isänmaan puolesta’, s. 351–357, 366–368.

motvilja mot ryssarna. Finlands självständighetssträvanden påverkade förhållningssättet till ryssarna och till det rådande politiska systemet i Ryssland i negativ riktning. Hatet riktades inte alltid bara mot nationen eller rasen, utan oftare kunde det handla om det ryska värdesystemet och ideologin, vilket samtidigt visade på en rädsla för att det egna systemet skulle gå under.¹¹²

Händelserna åren 1917–1918 och den därpå följande politiska utvecklingen stärkte ”rysshaget” i det vita Finland.¹¹³ Erfarenheterna under de här åren¹¹⁴ formade uppfattningarna om det ryska på ett sätt som fortfarande på 1950-talet påverkade uppfattningarna hos dem som samlade in minnesmaterialet.¹¹⁵ Motviljan handlade inte bara om struktur och värdegrunder, utan högerörelserna förhöll sig nästan lika negativt till Tsarryssland som till Sovjetunionen. Efter erfarenheterna under året 1917 omvandlades motviljan mot det ryska till bolsjevikskräck.¹¹⁶ Man försökte blåsa liv i rysskräcken i 1920-talets Finland eftersom man var rädd att Ryssland skulle försöka utplåna den finländska självständigheten för att kunna sprida den kommunistiska ideologin och för att återupprätta de geografiska statsgränserna från kejsartiden. Rysshaget betraktades också som ett ”andligt försvar” och som en förberedelse mot detta hot. Det förknippades även med en strävan efter att stärka den nationella identiteten.¹¹⁷

Det vita Finland ville i efterhand inte betrakta kriget 1918 som ett krig mellan finländska folkelement, utan det var mer lämpligt att skildra det som en frihetskamp mot de ryska trupperna. Samtidigt kopplades det röda samman med det ryska. Överlag förknippade man efter den bolsjevistiska revolutionen socialismen med Ryssland. Man ansåg att den finländska arbetarbe-

¹¹² Toivo Nygård, *Suomalainen äärioikeisto maailmasotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot*, Studia Historica Jyväskyläensia 25 (Jyväskylä 1982), s. 6.

¹¹³ Matti Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta* (Porvoo – Helsinki – Juva 1983), s. 70, 110.

¹¹⁴ Pertti Haapala, *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1921*, Kleio ja nykypäivä (Helsinki 1997[1995]); Outi Karemaa, *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviba Suomessa 1917–1923*, Bibliotheca Historica 30 (Helsinki 1998); Ulla-Maija Peltonen, *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*, SKST 657 (Helsinki 1996); Marko Tikka, *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921* (Helsinki 2008); Marko Tikka, *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921*, HTutk 230 (Helsinki 2006).

¹¹⁵ Kotilainen, ’Sodan äänet ja niiden jälkikaiku siviiliväestön mielissä’, s. 308, 312.

¹¹⁶ Nygård, *Suomalainen äärioikeisto maailmasotien välillä*, s. 7, 36.

¹¹⁷ Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin*, s. 69.

folkningen hade förletts att revoltera uttryckligen under ledning av ryssarna. Kampen mot socialismen betraktades därmed framför allt som en kamp mot ryssarna och det ryska. För dem som stod som segrare 1918 bottnade fosterlandsbegreppet i t.ex. en kristen världsordning och i den nordiska bondefriheten. Samma faktorer hade funnits med redan t.ex. i den fennomanska ideologin på 1800-talet. En annorlunda uppfattning om fosterlandet, som vänstern företrädde, övergavs, och dess representanter betraktades som ofosterländska.¹¹⁸ Spåren efter brödrakriget täcktes över bl.a. genom att man lade skulden på ryssarna. Då man från 1920-talet och framåt började bygga upp en bild av ett enat folk, blåste man samtidigt under rysshattet.

Den kollektiva identiteten förser medlemmarna av gemenskapen med en gemensam uppfattning om hur de skall fungera just som medlemmar av gemenskapen. En stark gruppidentitet hjälper också till att dela upp alla aktörer i ”vi” och ”de andra”. ”Vi” kan identifieras i den sociala miljön med hjälp av vissa drag. Den egna gruppen identifieras på basis av vissa utvalda, gemensamma egenskaper. Egenskaperna kan vara inbillade eller basera sig på gemenskapens erfarenheter.¹¹⁹ Rysshattet upprätthölls eftersom det för sin del skapade en samhörighet bland skyddskåristerna på orten. T.ex. skyddskåristerna i Karstula och Kivijärvi mötte i sin vardagliga verksamhet ingen aktiv arbetarförening, som kunde ha fungerat som en motpol i fråga om värderingar och som skulle ha gett uttryck för motsatta uppfattningar. Därmed saknade skyddskårsidén en tillräckligt stark lokal motvikt, som man under fredstid kunde ha mött i en ideologisk kamp.¹²⁰ Det var en lättnad att kunna fokusera på fienden i fjärran och göra den till en faktor som hotade de egna truppers gemenskap. Misstänksamheten mot ryssarna hade fått fotfäste i lokalsamhället redan som en följd av finska kriget och de tidigare krigen. Krigsminnet var alltså en av de bakomliggande faktorer som gjorde att högertänkandet fick spridning i trakten. En

¹¹⁸ Karemaa, *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä*, s. 197; Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin*, s. 109; Nygård, *Suomalainen äärioikeisto maailmasotien välillä*, s. 36–37.

¹¹⁹ Pekka Kaunismaa, 'Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista', *Sociologia* 1997:3, s. 226–227.

¹²⁰ På 1920–1940-talen var det politiska klimatet i Mellersta Finland starkt socialdemokratiskt, men i Karstula och Kivijärvi var, om man ser på resultatet i riksdagsval, det borgerliga stödet starkare. Stödet till det socialdemokratiska partiet var allra svagast i de här nordliga kommunerna i Mellersta Finland medan agrarförbundet fick ett stort stöd. I riksdagsvalen på 1930-talet fick IKL landskapets starkaste stöd just i norra Mellersta Finland, t.ex. i Kivijärvi och Karstula. Heikki Rantatupa, 'Keski-Suomen puolue-elämä ja poliittinen ilmasto', Mauno Jokipii (toim.), *Keski-Suomen historia 3. Keski-Suomi itsenäisyyden aikana* (Jyväskylä 1993), s. 364–371.

lotta från Kivijärvi, som gått i en folkhögskola i Mellersta Finland, berättar i humoristisk ton om nybyggnationen i hembyn på 1930-talet:

Huoneet sisustettiin viime talvena. Tupa joka on samalla keittiö sisustettiin siten, että kattoon laitettiin pinkopahvi ja se maalattiin öljymaalilla vaalean harmaaksi ja seinille laitettiin ensin tapetti joka maalattiin siniseksi. Vielä oli tuuma laittajalla joka oli kiihkeä I.K.L.läinen ja tiesi talonväen mielen, että laitetaan seinälle katon ja seinän rajaukseen musta juova, että kun ryssä tulee ovesta niin lentää säikäyksestä istuvalleen.¹²¹

Identitet skapas genom åtskillnad. Uppfattningen om den egna identiteten formas i relation till en enorm mängd andra berättelser.¹²² Grupperna strävar efter att skildra och organisera samhällsfenomen genom olika typer av klassificering, för att ge dem en innebörd. Med tanke på klassificeringen är motpoler centrala eftersom man måste skapa en tydlig skillnad mellan fenomenen så att det ska bli möjligt att klassificera dem. Symboliska gränser är av stor betydelse i alla kulturer. Skillnadernas stora betydelse leder till att man stärker den egna kulturen och stänger ute allt som upplevs som avvikande. Olikheter hotar det bekanta kulturella systemet. Samtidigt är det annorlunda på ett märkligt sätt lockande. Därför är det som socialt sett står utanför ofta mycket viktigt på ett symboliskt plan.¹²³ Händelserna åren 1917–1918 hade en stor inverkan på hur uppfattningen om det ryska formades senare under 1900-talet. Att tala om ”ryssä” var för skyddskåristerna i de norra delarna av Mellersta Finland ett sätt att bekräfta den egna identiteten genom det annorlunda och främmande.

Tiden för finska kriget var för folket i viss mån jämförbar med händelserna 1917–1918. I båda fallen avspeglade sig de stora brytningarna i världspolitiken som oroligheter på den lokala nivån. Plundringen av trossar under finska kriget och övrig gerillaverksamhet och uppror mot fienden visar att också lokalbefolkningen var förmögen att vid behov ta till krafttag om balansen hotades. Det innebar samtidigt att hela samhället var dömt att drabbas av de på-

¹²¹ a130, kotiseutuaineet, Keski-Suomen museo, Jyväskylä. Övers. ”Rummen inreddes i vintras. Stugan, som samtidigt fungerar som kök, inreddes på så vis att man satte spännpapp i taket och målade den ljusgrå med oljefärg. På väggarna satte man upp tapeter som målades blå. Mannen som skötte inredningen var en hängiven medlem av IKL [Fosterländska folk rörelsen] och kände också till husfolkets åsikter. Han tänkte sig ytterligare att man skulle måla en svart rand vid gränsen mellan taket och väggen, så när ryssen kommer in trillar han omkull av blotta förskräckelsen.”

¹²² Stuart Hall, ’Minimaalset minät’, Stuart Hall, *Identiteetti* (Tampere 2002), s. 11–12.

¹²³ Stuart Hall, ’Toisen speaktaakkeli’, Stuart Hall, *Identiteetti* (Tampere 2002), s. 156–157.

följande hämndaktionerna. Man kan ändå inte betrakta bondeupproren 1808 som ett egentligt uttryck för en tidig nationalism, utan de var på sin höjd ett sätt för landsbygdsbefolkningen att visa att den var villig att försvara sin hembygd och sin egendom.¹²⁴ År 1808 hade man på den lokala nivån inte avlagt trohetsed till den nye regenten. Å andra sidan hade kejsaren senast i början av 1900-talet brutit sin egen regentförsäkran i den betydelse som finländarna tolkade löftena under lantdagen i Borgå 1808.¹²⁵ Då kejsaren hade störtats blev också hans företrädare på lokalplanet tvungna att fly. På sätt och vis var det lokala upproret 1917 därför en fortsättning på överhetsbytet ett sekel tidigare. I varje fall ville man senare också betrakta de här händelserna som ett undantagstillstånd orsakat av ryska soldater som bara tillfälligt vistats på orten.

Ryskheten, som från sekel till sekel representerat det annorlunda och främmande, innebar ett hot mot ordningen i de små samhällena på landsbygden. Då man senare utnyttjade minnena från kriget kunde man därför betona att de på bästa möjliga sätt tjänade tidens politiska strävanden, även om tolkningarna av det förflutna inte helt stämde överens med de verkliga händelserna.¹²⁶ T.ex. de invånare som 1917 deltagit i upproret, berusade av sin nya frihet, ville senare skylla händelserna på ryssarna, som då redan lämnat landet. Särskilt i en krissituation kunde tryggandet av den egna existensen och stabiliseringen av samhället också efter stora politiska förändringar förutsätta en sådan ”förfalskning” av perspektivet.

Minnena från kriget – vems minnen?

Varje generation tolkar krigsminnena i den muntliga traditionen på nytt utgående från sina egna utgångspunkter.¹²⁷ Därmed är de minnesuppteckningar från åren 1808–1809 som sparats i folkminnesarkivet mångbottnade: vid sidan om de samtidas skildringar finns där betydligt senare uppfattningar och attityder samt i berättartraditionen ofta upprepade, t.o.m. universella element. Berättelserna har ofta förts vidare från generation till generation

¹²⁴ Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, s. 229–230.

¹²⁵ Max Engman, *Kaksoiskotka ja leijona. Nikolai Valapaton muisto ja muita kirjoituksia*, Kleio ja nykypäivä (Helsinki 1992), s. 174–204.

¹²⁶ Hannah Arendt, 'Truth and politics', Hannah Arendt, *Between Past and Future. Eight Exercises in Political Thought* (1993[1961]), s. 227–229, 236; Parvikko, 'Aikalaisen arvostelu-kyky ja muistin politiikka', s. 103–108.

¹²⁷ För ett generationsperspektiv på de lokala minnena av finska kriget, se Kotilainen, 'Namngivningspraxis och attityder'.

innan minnena nedtecknats. Därför bör man inte se minnena som en direkt, samtida skildring av händelserna under kriget, utan snarare som en produkt av den tid då de återberättats, som har beröringspunkter med den dåtida samhällliga och politiska retoriken.

Sanningshalten i minnesmaterialet i förhållande till verkliga händelser i det förflutna måste granskas kritiskt. Därför finns det orsak att fråga sig varför man har velat minnas saker så som de senare berättats. Varför har händelser skildrats på ett felaktigt sätt eller åtminstone lite annorlunda än verkligheten? Efter finska kriget inleddes en lång period av fred mellan finländare och rysar. Under de politiska brytningsåren i början av 1900-talet var lokalbefolkningen ändå mycket medveten om de krigshändelser som ägt rum i trakten. De flesta hade anfäder som hade egna erfarenheter av tiden då kriget kom till hembygden, och de har dessutom förmedlat dessa minnesbilder till sin familj och sina efterkommande.

Att förmedla berättelser till senare generationer hade en viktig funktion i och med att man därmed gav det förflutna betydelser som gynnade strävanden i nuet. Allt minnesmaterial berättar inte om de verkliga händelserna under finska kriget, utan snarare om den lokala historieuppfattningen under första hälften av 1900-talet. Kriget blev en del av en kontinuitet, som hade inletts redan under de tidigare krigen mot Ryssland, men särskilt i slutet av 1910-talet och början av 1920-talet blev minnena från finska kriget politiserade då det uppstod en kraftigt fientlig inställning mot det ryska, en inställning som då kunde lyftas fram t.ex. med hjälp av minnesmaterialet. Rädslan och fientligheten bottnade delvis i verkliga händelser som drabbat civilbefolkningen under kriget. Genom att stärka de känslor som bevarats i traditionen kunde man också reglera det lokala politiska klimatet. Genom att utnyttja minnena påverkade man den allmänna opinionen. Negativa erfarenheter från kriget odlades särskilt i den politiska retoriken under 1900-talets första decennier.

Uppfattningarna om den tidigare fienden, d.v.s. ryssarna, konstruerades på lokalplanet under flera sekler. I de här uppfattningarna om ryssarna återvände man alltid till gamla händelser och plockade element ur dem. I inlandet betonades det främmande hos ryssarna, eftersom befolkningen nästan helt saknade naturliga kontakter med den ryska befolkningen. I östra eller södra Finland var situationen en annan. I minnena från finska kriget rörde sig fienden i lokalsamhället och hotade familjernas och hemmens trygga vardag. Trots att ryssen i en del skildringar inte var så främmande, utan en människa

som vem som helst, som ofta var hungrig och ibland t.o.m. kunde finska, var han ändå alltid för dem som upplevt kriget en orsak till rädsla. Egna upplevelser av ryssar i början av 1900-talet blandades så småningom ihop med berättelser om finska kriget. Också minnen från tidigare krig kunde i efterhand politiseras om man befann sig i en ny situation där det ryska på något sätt såg ut att hota lokalsamhället. Det främmande hos ryssarna användes som ett medel då man gjorde politik på orten. De fick lätt en negativ stämpel eller så gjorde man narr av deras enfald.

I lokalsamhället i inlandet var minnena från finska kriget, trots att de så småningom bleknade, länge närvarande på ett mycket konkret sätt, t.ex. i form av föremål eller genom språket, t.ex. ortnamnsbeståndet. En ensam uniformsknapp eller ett ortnamn kunde symbolisera en stor del av de erfarenheter som kriget gav upphov till hos lokalbefolkningen. Till dessa materiella eller immateriella symboler knöts en omfattande lokal berättartradition, som förde vidare den upplevelsebaserade kunskapen till följande generation. Då den muntliga traditionen förändrades blev minnena från kriget med tiden en del av det förråd av varnande exempel som utnyttjades i det lokala politiska tänkandet och verksamheten. De ”främmande ryssarna” har genom tiderna varit ett hot mot vissa och en möjlighet för andra¹²⁸. Därför kunde man på 1900-talet också välja att tolka minnena från finska kriget ur det perspektiv som bäst tjänade de aktuella politiska syftena.

¹²⁸ T.ex. Tarkiainen, *Valtakunnan vaihdos 1809*, Kustaa H. J. Vilkuna, *Pabolaisen sota* (Helsinki 2006).